

PANEL TÜRK DÜNYASI PARLAMENTERLER BİRLİĞİ

Ülkemizde ve Türk Dünyasında Kadınların
Siyaset ve Kamu Kuruluşlarında ki Yeri

5 Nisan 2025

Söğütözü Mah. Söğütözü Cad. No:35
Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

05.04.2025 Cumartesi

SUNUCU :Prof.Dr.Armağan ELÇİ

14,00 -Açılış, Saygı duruşu ve İstiklal Marşı ve diğer metin ve görüntüler

14,15-Açılış Konuşmaları

Nail Çelebi (*Birlik Başkanı*)

14,30 -Panel

- **Prof. Dr. Meşkure Yılmaz:**
Türk Dünyasında Siyaset ve Kadın (günümüzde)
- **Prof. Dr. Mualla Uydu Yücel:**
Türk Tarihinde Siyasette Kadın
- **Doç. Dr. Ayşegül Doğrucan:**
Sosyal Sürdürülebilirlik Bağlamında Kamu Kuruluşlarında Kadın (ve Türk Dünyasında Önemi)
- **Öğretim Görevlisi Dr. Şule Ertürk Anıklı:**
Kazakistan’da Siyasi Söylemde Kadın

15,50 -Kokteyl ve müzik dinletisi

Prof.Dr.Armağan ELÇİ ve ekibi

18,00-Kapanış

Fotoğraflar

SUNUCU - Program sunucusu Prof.Dr.Armağan ELÇİ

Değerli konuklar; “Ülkemizde ve Türk Dünyasında Kadınların Siyaset ve Kamu Kuruluşlarında ki Yeri konulu panel ve etkinliğimize hoş geldiniz. Öncelikle Panel ve etkinliğimizin açılış konuşmasını yapmak üzere Türk Dünyası Parlamenterler Birliği Genel Başkanı Nail ÇELEBİ’yi kürsüye davet ediyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Nail ÇELEBİ Türk Dünyası Parlamenterler Birliği Genel Başkanı

Türk Dünyası Parlamenterler Birliği olarak Bugün sizlerle “**8 Mart Dünya kadınlar günü**” münasebetiyle Kardeş Ülkelerin ülkemizde yaşayan, (Azerbaycan, Kazakistan Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, KKTC ve Türkiye’de) kadınların; siyaset ve kamu kuruluşlarındaki yeri üzerine konuşmak istiyorum.

Öncelikle davetimizi kabul ederek katılım sağladığınız için hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Hoş geldiniz. Şeref verdiniz. Kadınlar, tarih boyunca toplumsal yaşamın her alanında varlık göstermiş, devlet yönetiminde, ekonomide, bilimde ve sanatta önemli roller üstlenmiştir. Ancak ne yazık ki, bu katkıları çoğu zaman yeterince görünür olmamıştır.

Türkiye ve Türk dünyasında kadınların siyaset ve kamu kuruluşlarındaki yeri, tarihsel süreçte önemli değişimler göstermiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de kadınlar birçok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkını kazanmış, zaman içinde siyasette ve kamu yönetiminde daha aktif roller üstlenmiştir.

Türk dünyasında da benzer şekilde, kadınların kamu alanındaki temsili ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genel olarak artış göstermektedir.

Günümüzde ise kadınların siyasette ve kamu yönetiminde daha fazla yer alması, demokratik gelişim ve toplumsal kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de Kadınların Siyasetteki Yeri nedir diye sorulduğunda;

Türkiye’de, kadınlara seçme ve seçilme hakkının birçok Avrupa ülkesinden önce tanınmış bir ülke olduğu bilinmektedir

Türkiye'de kadınların siyasal hakları, Atatürk döneminde önemli reformlarla güçlendirildiğini:

1930: Kadınlara belediye seçimlerinde seçme hakkı tanındığını.

1934: Kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazandığını.

1935: Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) ilk kadın milletvekillerinin girdiğini.Görüyoruz.

Bu, kadınların siyasete katılımı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Günümüzde Türkiye’de kadınlar, siyaset ve kamu yönetiminde daha fazla yer almakla birlikte, halen erkek egemen bir yapı içinde mücadele etmektedirler.

TBMM’de Milletvekili kadın oranı (2023 seçimleri itibarıyla) %19 civarındadır.

Ancak günümüzde kadın temsil oranı hâlâ istenilen seviyede değildir.

Türkiye’de kadın milletvekili oranı artmakla birlikte, dünya ortalamasının gerisinde kalmaktadır.

Kamu yönetiminde de benzer bir tablo söz konusudur; üst düzey bürokratlar ve bakanlar arasında kadın oranı düşük seviyededir.

Bu noktada kadınların siyasete ve kamu yönetimine katılımını artırmak için çeşitli politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Bize göre; Kadın kotası uygulamaları, teşvik edici projeler, eğitim ve farkındalık çalışmaları bu süreçte büyük rol oynayabilir.

Yerel yönetimlerde kadın belediye başkanları ve muhtarlar erkeklere oranla daha azdır.

Kamu kuruluşlarında kadın yöneticilerin oranı artmakla birlikte üst düzey pozisyonlarda erkekler çoğunluktadır.

Türk Dünyasında Kadınların Siyasetteki Rolü nedir diye baktığımızda;

Türk Dünyasında kadınların siyaset ve yönetimdeki yeri, tarihsel olarak güçlü figürlerle şekillendiği görülmektedir. Orta Asya’daki eski Türk devletlerinde kadınlar yönetimde söz sahibiydi. Hatunlar, kağanların yanında devlet işlerine katılır, elçilik görevleri üstlenir ve halkla yönetim arasındaki bağı güçlendirirdi.

Günümüzde;Türk dünyasında kadınların kamu ve siyaset alanındaki temsili ülkeden ülkeye farklılık göstermekte olduğu görülür.

TBMM’de kadın oranı (2023 seçimleri itibarıyla) **%19** civarındadır.

Azerbaycanda: Kadınlar parlamentoda ve kamu yönetiminde önemli

roller üstlenmektedir. Örneğin, Milli Meclis'te kadın milletvekili oranı %17 civarındadır.

Kazakistanda: Kadınların hükümette ve kamu kuruluşlarında üst düzey görevlerde yer alması teşvik edilmektedir. 2021 yılında parlamentodaki kadın oranı yaklaşık %28'e ulaşmıştır.

Kırgızistanda: Kadın milletvekillerinin oranı %30'un üzerine çıkabilmektedir. Ancak, genel olarak siyasette erkek egemenliği devam etmektedir.

Türkmenistan ve Özbekistanda: Kadınlar siyasette ve kamu yönetiminde bulunmalarına rağmen, üst düzey yönetim pozisyonlarında sınırlı sayıda yer almaktadırlar.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC): Kadınların siyasetteki temsili Türkiye'ye benzer düzeydedir.

Kadın bakan sayısı genellikle sınırlı kalmaktadır.

Yerel yönetimlerde kadın belediye başkanları ve muhtarlar erkeklere oranla daha azdır.

Kamu kuruluşlarında kadın yöneticilerin oranı artmakla birlikte üst düzey pozisyonlarda erkekler çoğunluktadır.

Türk dünyasında ise durum ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelerde kadınlar parlamentolarda ve kamu yönetiminde yer alsalar da, karar alma mekanizmalarındaki sayıları hâlâ sınırlıdır. Bununla birlikte, son yıllarda Kırgızistan'da Roza Otunbayeva'nın devlet başkanı seçilmesi gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu tür örnekler, kadınların yönetimde daha fazla yer almasının mümkün olduğunu göstermektedir.

Kadınların siyasette ve kamu yönetiminde Daha Fazla Temsil Edilmesi Neden Önemlidir?sorusu sorulduğunda;

Kadınların siyasette ve kamu yönetiminde daha fazla yer almasının, sadece bir eşitlik meselesi değil, aynı zamanda toplumsal gelişimin bir gereği olduğu apaçık görülmektedir.

Başka bir ifadeyle Kadınların karar alma mekanizmalarında yer alması, toplumun her kesiminin temsil edilmesini sağladığı kadar daha adil ve kapsayıcı politikaların oluşturulmasına da katkı sunduğu apaçık görülmektedir.

Ayrıca;Çeşitlilik ve kapsayıcılık, demokrasiyi güçlendirir ve ekonomik gelişimi hızlandırır.

Bu tespitler karşılığında Kadınların Kamu ve Siyasetteki Yerini Güçlendirmek İçin;

1. Kadınların siyasette ve kamuda daha fazla yer almasını sağlamak adına Pozitif ayrımcılık politikaları için kota uygulamaları artırılmalıdır.
2. Kadın liderlerin desteklenmesi için; Kamu ve özel sektörde kadın yöneticilerin teşvik edilerek, kadınların kariyer yolunu açabilir.
3. Kadınların liderlik pozisyonlarına aday olmaları için Eğitim ve farkındalık çalışmalarından olan eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları artırılmalıdır.
4. Kadınların çalışma hayatındaki engelleri kaldırmak için Kadınlara yönelik yeni yasal düzenlemeler yapılabilir.

Özetle;Kadınların önündeki engellerin kaldırılması için eğitim fırsatlarının artırılması, iş hayatında eşit koşulların sağlanması ve toplumsal farkındalığın yükseltilmesi gerekmektedir. Kadınları siyasete ve kamu yönetimine teşvik eden politikalar uygulanmalı, kadın liderlerin başarıları ön plana çıkarılmalı ve rol model olarak gösterilmelidir.

Sonuç olarak

Türkiye ve Türk dünyasında kadınların siyasette ve kamu yönetimindeki yeri giderek artsa da halen kat edilecek önemli bir mesafe bulunmaktadır. Oysaki; Kadınların siyaset ve kamu yönetiminde daha fazla yer alması hem Türkiye hem de Türk Dünyası için büyük bir gerekliliktir. Kadınların karar alma mekanizmalarında daha güçlü bir şekilde yer alabilmesi için hem temsil oranlarının artırılması hem toplumsal hem de yasal desteklerin artırılması gerekmektedir. Bunun içinde hepimize büyük sorumluluk düşmektedir. Unutulmamalıdır ki, kadınların güçlü olduğu bir toplum, her alanda daha başarılı ve sürdürülebilir bir geleceğe sahip olacaktır.

Kadınlarımız “yerlerde sürünmeye değil, omuzlar üstünde yükselmeye” layıktır.

Nail ÇELEBİ

Genel Başkanı

21.Dönem Trabzon Milletvekili

SUNUCU - Değerli konuklar, Konuşmalarını yapmak ve Paneli yönetmek üzere üzere Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim

Üyesi,Kadın Akademisyenler Derneği ve Umay Ana Türk
Dünyası Kadınlar Birliği Ankara Temsilcisi Prof.Dr.Meşküre
YILMAZ hanımefendiyi, Umay Ana Türk Dünyası Kadınlar
Birliği Genel Başkanı Pof.Dr.Mualla Uydu
YÜCEL,hanımefendiyi,Doç.Dr.Ayşegül DOĞRUCAN ve
Öğretim Görevlisi Dr.Şule Ertürk ANIKLI hanımefendilerini
kürsüye davet ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof.Dr.Meşküre YILMAZ

Sayın Başkanım, değerli Milletvekillerim,değerli meslektaşlarım,değerli
konuklar,hanımefendiler beyefendiler, Türk Dünyası Parlamenterler
Birliği tarafından düzenlenmiş olan bu panele hoş geldiniz.
Konuşmalarını yapmak üzere Umay Ana Türk Dünyası Kadınlar Birliği
Genel Başkanı Pof.Dr.Mualla Uydu YÜCEL hanım efendiye söz vermek
istiyorum.Buyurun hocam;

TÜRK BOZKIR KÜLTÜRÜNDE YÖNETİMDE KADIN

Prof.Dr.Mualla Uydu YÜCEL

Tarihte var olduğu andan itibaren yaşadığı her coğrafyada diğer
milletler üzerinde güçlü bir hâkimiyet kuran Türk milletinin böylesine
muhteşem bir varlık ortaya koymasının altında yatan en önemli etken
kendisine ait ortaya koyduğu *Bozkır Kültürü*'dür. Yaşadığı uçsuz bucaksız
bozkırın ruhunda ve yaşamında ortaya çıkardığı gereksinimler, zaman
içerisinde toplumsal yapının oluşmasına ve boylar sisteminin kurulmasına
sebep olmuş; bu da ileride bulunulan topraklarda etkili ve güçlü bir varlık
göstermek için hem toplumu hem de bireyi güçlü kılmak adına töre denilen
bir anlayışın ortaya çıkıp kurallar oluşturmaya olanak sağlamıştır. Töre;
Ön Türk toplumunda aileden başlayıp kağanlık denilen siyasi yapılanmaya
giden süreci belirlemiş ve toplumun her alanına damgasını vurmuştur; o
yüzden de varlığı ile vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Türk bilim

dünyasında töreye dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür ki bu görüşler arasında öne çıkanlar Z. Gökalp, B. Ögel ve İ. Kafesoğlu'nun yaptığı yorumlar olmuştur. Gökalp'e göre "Eski Türklere atalarından kalan bütün kuralların toplamı"; Ögel'e göre, "aile ile fertler için bir "görenek", bir "yol", daha doğrusu "yaşama yolu"²; İ. Kafesoğlu'na göre de "kanun" manasında eski Türk sosyal hayatını düzenleyen "mecburi" kaideler bütünüdür".³ Törenin varlığını ve vazgeçilmezliğini en güzel şekilde ortaya koyan kanıtımız ise Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu Yazıtlarda törenin kullanım alanına bakıldığında, zamanla halk arasında yaşanan yaşam biçiminin ortaya çıkardığı koşullar sonucu oluşan gelenek ve göreneklerin belirli bir süreç içerisinde hukukî bir yapı kazanması ve bunun sonucunda da sosyal ve hukukî yaptırımların uygulanmasıdır diyebiliriz.⁴ Kısacası Töre; Türk toplumunun yüzyıllar içerisinde özümseyerek ve belli bir süzgeçten geçirerek oluşturduğu gelenek-görenekler ile ahlâkî ve hukukî kuralların bütünüdür.

Türk töresi toplumu oluşturan iki cinsi yani kadın ve erkeği farklılıkları üzerinde değil de kişi olarak görüp eşitlik ve adalet üzerinden değerlendirmiştir. Bu yüzden de çocukların kız-erkek demeden zor bozkır şartlarına güçlü bir şekilde uyum sağlayabilecek şekilde yetiştirmelerini istemiştir. Nitekim evin direği, nesillerinin yetiştiricisi, gönüllerin sahibi, yaşamlarının ortağı ve anne olan kadınları daima yaşamlarının vazgeçilmez tamamlayıcı bir unsur olarak görüp kabul etmişlerdir. Bu kabul aynı zamanda kadın ve erkeğin birbirlerini birlikte ortak hareket etme anlayışına sahip olarak denk görmelerine de sebep olmuştur. Bu yüzden Türk bozkır kültüründe aileden başlayarak kağanlık yönetimine kadar kadın hayatın her alanında fizikî ve ruhsal durumuna göre görev alıp sorumluluk üstlenmiştir. Konumuzu oluşturan Türk kadının siyasette ve yönetimde varoluş tarihine baktığımızda Ön Türklerden itibaren kadının yönetimdeki varlığının eşitlik ve adalet üzerinden uygulama alanı bulunduğunu görürüz. Ön Türk kağanlıklarında genel uygulama şu şekilde olmuştur:

* İ.Ü. Tarih Bölümü, Kadın Akademisyenler Derneği ve Umay Ana Türk Dünyası Kadınlar Birliği Başkanı, muallaayduyucel@gmail.com

¹ Z. Gökalp, *Türk Töresi*, İnkılâp Yayıncılık, İstanbul 1977, s.17.

² B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelime Çağları*, 2. Baskı, Ankara 1979, s.232-233.

³ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s.246.

⁴ M.A. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1995, s.33.

Tigin (Veliaht) tahta çıktığında törenle “Kağan” ünvanını alırken, eşi (veya hatun olmak üzere saraya gelen gelin) törenle “*İl Bilge Katun/hatun*” ünvanını almıştır.⁵ Eski Türkçe yazılı kaynaklar ile Türklerden bahseden diğer milletlere ait kaynaklarda, Türk kağan eşlerine çeşitli adlandırmalar ve ünvanlar verilmiş (*İtlak, İl Bilge, Altın Tarım* vd)⁶ ancak bunlardan en yaygın ve dikkat çeken de hiç şüphesiz *Hatun* olmuştur. Örneğin Çin kaynakları Türk kağan eşlerine Çince “*Ko-tun*” veya “*Ko-hotun*” Türkçe “*Hatun*” ünvanı verildiğini kaydetmişlerdir. Hatun: kağan, hükümdar eşi, kraliçe, prenses anlamlarında kullanılmıştır.⁷ Akhunlar döneminde, “tanhu ve yen-shih” (Yin-çü: Hun dilinde kağan eşi) kelimelerinin yerini Kağan ve Katun kelimeleri almış, Bumin Kağan’ın karısı “Hatun” ünvanını kullanmıştır.⁸ Nitekim Eski Türkçede hatun kelimesinin ilk izini Orhun Yazıtlarında Bilge Kağan’ın şu sözlerinde görmekteyiz: “*Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-teriş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun’u yükseltti*”⁹.

Hatun ünvanının Türkçe’ye hangi dilden geçtiğine dair iki görüş vardır. Bunlardan birincisi bu terimin Soğdca’dan türetildiği¹⁰, ikincisi ise, Tabgaç (T’oba) döneminden itibaren köken bakımından Türkçe olduğu ve kullanıldığıdır.¹¹ Katun-Hatun kelimesinin Türkçe kökenli olduğu

⁵ A. Donuk, *Eski Türk Ailesi ve Vasıfları, Türk Yurdu*, C. IX, S.16, s.30; İl Bilge Hatun ünvanı İslâmiyet’in kabulünden sonra yerini Terken Hatun, Melike, Begüm, Büke ünvanlarına bırakmıştır.

⁶ Ön Türklerde yönetimde bulunan kadınlara ve kağan kızlarına verilen ünvanlar arasında Tengriken, Tengrim, Terim’i de sayabiliriz.

⁷ H. N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yay., Ankara 2011, s.156.

⁸ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.259.

⁹ M. Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1991, I, Doğu str.25.

¹⁰ W. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, TTK Yay., Ankara 2013, s.20-21; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yay, İstanbul 1970, s.33.

¹¹ T. Baykara, “Türk Şehircilik Tarihinden: Hatun Şehirleri”, *Belleten*, 1980, C.XLIV, TTK, Ankara, s.501-502. Tarihte var olduğu andan itibaren yaşadığı her coğrafyada diğer milletler üzerinde güçlü bir hâkimiyet kuran Türk milletinin böylesine muhteşem bir varlık ortaya koymasının altında yatan en önemli etken kendisine ait ortaya koyduğu *Bozkır Kültürü*’dür. Yaşadığı uçsuz bucaksız bozkırın ruhunda ve yaşamında ortaya çıkardığı gereksinimler, zaman içerisinde toplumsal yapının oluşmasına ve boylar sisteminin kurulmasına sebep olmuş; bu da ileride bulunulan topraklarda

düşünüldüğünde; “*katetmek, eklemek, koymak*” anlamından yola çıkılarak

etkili ve güçlü bir varlık göstermek için hem toplumu hem de bireyi güçlü kılmak adına töre denilen bir anlayışın ortaya çıkıp kurallar oluşturmaya olanak sağlamıştır. Töre; Ön Türk toplumunda aileden başlayıp kağanlık denilen siyasî yapılanmaya giden süreci belirlemiş ve toplumun her alanına damgasını vurmuştur; o yüzden de varlığı ile vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Türk bilim dünyasında töreye dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür ki bu görüşler arasında öne çıkanlar Z. Gökalp, B. Ögel ve İ. Kafesoğlu’nun yaptığı yorumlar olmuştur. Gökalp’e göre “Eski Türklere atalarından kalan bütün kuralların toplamı”¹¹; Ögel’e göre, “aile ile fertler için bir “görenek”, bir “yol”, daha doğrusu “yaşama yolu”¹¹; İ. Kafesoğlu’na göre de “kanun” manasında eski Türk sosyal hayatını düzenleyen “mecburî” kaideler bütünüdür”.¹¹ Törenin varlığını ve vazgeçilmezliğini en güzel şekilde ortaya koyan kanıtımız ise Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu Yazıtlarda törenin kullanım alanına bakıldığında, zamanla halk arasında yaşanan yaşam biçiminin ortaya çıkardığı koşullar sonucu oluşan gelenek ve göreneklerin belirli bir süreç içerisinde hukukî bir yapı kazanması ve bunun sonucunda da sosyal ve hukukî yaptırımların uygulanmasıdır diyebiliriz.¹¹ Kısacası Töre; Türk toplumunun yüzyıllar içerisinde özümseyerek ve belli bir süzgeçten geçirerek oluşturduğu gelenek-görenekler ile ahlâkî ve hukukî kuralların bütünüdür.

Türk töresi toplumu oluşturan iki cinsi yani kadın ve erkeği farklılıkları üzerinde değil de kişi olarak görüp eşitlik ve adalet üzerinden değerlendirmiştir. Bu yüzden de çocukların kız-erkek demeden zor bozkır şartlarına güçlü bir şekilde uyum sağlayabilecek şekilde yetiştirmelerini istemiştir. Nitekim evin direği, nesillerinin yetiştiricisi, gönüllerin sahibi, yaşamlarının ortağı ve anne olan kadınları daima yaşamlarının vazgeçilmez tamamlayıcı bir unsur olarak görüp kabul etmişlerdir. Bu kabul aynı zamanda kadın ve erkeğin birbirlerini birlikte ortak hareket etme anlayışına sahip olarak denk görmelerine de sebep olmuştur. Bu yüzden Türk bozkır kültüründe aileden başlayarak kağanlık yönetimine kadar kadın hayatın her alanında fizikî ve ruhsal durumuna göre görev alıp sorumluluk üstlenmiştir. Konumuzu oluşturan Türk kadının siyasette ve yönetimde varoluş tarihine baktığımızda Ön Türklerden itibaren kadının yönetimdeki varlığının eşitlik ve adalet

bu kelimenin “katılmış, aileye eklenmiş” anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Yine Türk boyları arasında Afrasyab’ın neslinden gelen soylu Türk kadınlarına “*ıtlak*” ünvanı verildiği de bilinmektedir.¹²

Orhun Yazıtlarındaki yukarıda verdiğimiz Bilge Kağan’ın sözleri bize kadının yönetimdeki durumunun ne kadar yüksek olduğunu açıkça göstermektedir. Ülkeyi yönetme anlayışı kağan ve hatunun ortak bir anlayışa sahip olarak birlikte yönetmesi üzerinden hareket etmiş ve bu yüzden de kağanlık adına bir emirname veya buyruldu yazılacağı zaman mutlaka hitap cümlesinin “*Kağan/Hakan ile Hatun buyuruyor ki ...*” şeklinde başlaması istenmiştir. Öyle ki “*Kağan buyurdu ki...*” diye başlayan buyrultuların hükümlerinin bazı yerlerde yerine getirilmediği dahi görülmüştür.¹³ Yönetimin karar organı olan toya birlikte katılmışlar, Kağan sağda Hatun solda oturmuştur. Bu şekilde kararlar almışlar, elçileri huzurlarına birlikte kabul etmişlerdir (Örneğin 585 ve 726 yıllarında Çin elçilerinin kabulünde Kök-Türk Hatunları hazır bulunmuşlardır).¹⁴ Yine şölen ve eğlencelerde, ibadetlerde, gerektiğinde savaşlarda hatun kağanın yanında yer almış gerek eşi savaşa gittiğinde gerek başka ülkeleri ziyaret ettiğinde gerekse eşinin ölümünden sonra ya bilfiil ya da çocukları adına kağanlığı yönetmiştir. O. Türkdoğan’a göre kadınların kağanlık içinde bu kadar büyük söz sahibi olmaları devlet yönetiminde de eşleriyle eşit haklara sahip olduklarını göstermektedir.¹⁵

Türk töresi Kağan’ın ilk eşinin mutlaka Türk olmasını ve tahta çıkacak kağanın da Türk anneden doğma şartını getirmiştir. Bu şartın gelmesinde kağanların siyasî evlilikler yapmalarının ve bu yüzden yabancı sülalelerden özellikle de Çinlilerden pek çok prenses gelmesinin ve bunların kendi evlatları için çetin ve kanlı bir iktidar mücadelesine

¹² Baykara, *a.g.m.*, s.502.

¹³ Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s.63-64; bu uygulamayı 14. yüzyılda görüyoruz. İbn Batûta, İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd Bahadır Han’ın kendisi üzerinde etkili olan hanımı Bağdat Hatun ile evlenmesinden bahsederken, “*Türkler ve Tatarlarda arasında kadınların büyük bir rolü vardır. Türk ve Tatar sultanları bir ferman çıkardıklarında, onun üzerine hakan ve hatunların emriyle ibaresini yazarlar*” demektedir. İbn Batuta (Trsz.). *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, az. M. Çevik, Yeni Şafak Yayınları, s.168.

¹⁴ Lui Mai Tsai *Die Chinesischen Nachrichten Zur Geschichte Der Ost Turken (T’u-küe) I*, Weisbaden 1958, s.50, 101, 176.

¹⁵ O. Türkdoğan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişime Sürecinde Türk Ailesi*, C.I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.6.

girişmelerinin rolü büyük olmuştur. Bu yüzden de töre böyle bir kural ile bu tür olayların yaşanmasına izin vermemiştir.¹⁶ Bu kural sayesinde yönetimde Türklerin varlığı sağlanarak devam ettirilmiştir. Çinliler prensesi *Kün-Çin* veya *Kunçuy* olarak adlandırmışlardır ki bu terim ilerleyen dönemde Türkçeye de geçmiştir. Bu arada Türk kağanlarının kızları yani Tengrikenler da farklı milletlerin hükümdar veya imparatorları ile evlenmişlerdir.

Kağan, katun ve çocuklarının birlikte tasvir edildiği Höl Asgat Yazıtının (Moğolistan) ön yüzünün görüntüsü.¹⁷

Gerek İslamiyet öncesi gerekse İslami dönemdeki tarihi belgelerde hem kağan/hükümdar ile hatun arasındaki ilişkinin nasıl bir mahiyette olduğunu hem de kağanlık/devlet yapısında hatunun önem ve konumuna dair birçok örneğe rastlıyoruz. Bunlardan ilki Türk tarihinin ilk kadın hükümdarı olan Tomris Hatun'a aittir. Bilindiği üzere Pers Kralı Kirus,

¹⁶Ögel, *Dünden Bugüne*, s.252.

¹⁷ C.Alyılmaz-S. Alyılmaz, "Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S: 3/4 2014, s.4.

ülkesinin sınırlarını Hazar denizine doğru genişletmek istemiş ve bu gaye ile M.Ö. 528 yılında İnci Nehri'ni geçerek Saka/Messaget ülkesine doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu sırada Saka/Messagetlerin başında bulunan Tomris Hatun onunla hiç beklemediği bir mücadeleye girişmiş, bir taraftan ordusunun geçeceği yerlerdeki su ve yiyeceğe ulaşımını engellemiş diğer taraftan da savaş taktiğini belirleyerek savaşa hazırlanmıştır. Bu durum karşısında Kirus'da Tomris'i oğlu ile vurmuş ve onun hileli bir plan dahilinde öldürülmesine sebep olmuştur. Ancak Tomris'ten hiç beklemediği bir intikam cevabı gelmiş, M.Ö. 526 yılında yaptıkları savaşta Tomris karşısında büyük bir yenilgi almakla kalmamış aynı zaman da yaşamını da yitirmiştir. Tomris bu savaşta dünya savaş tarihine Turan taktiği olarak geçen taktiği uygulamış ve bu şekilde tarihe mal olmuştur".¹⁸

Türk tarihin en önemli kağanlıklarından biri olan Asya Hun Kağanlığı'nın Tanhusu Mo-tun, Mo-du/Mete döneminde yaşanan bir olay da şu şekilde gerçekleşmiştir. Mo-tun M.Ö.200 yılında Çin'i kuşatması sırasında; Çin İmparatoru kuşatmadan kurtulmak için bir yol aramış ve sonunda Mo-tun'un hatununa armağan ile birlikte (aracılığını istemek için) elçi göndermiştir. Mo-tun'un hatunu bunun üzerine Mo-tun'a şöyle demiştir: *"İki büyük hakan böyle dar bir yerde ve durumda karşı karşıya kalmamalıdır. Şimdi Çin toprakları senin eline düşmüş gibidir. Ancak bu onur (ve kazanç) sana hiçbir zaman büyük bir güç kazandırmayacaktır. Onun hepsini almış olsan bile Çin İmparatorunun kendi halkı arasında ilahi bir güce sahip olduğunu unutmamalısın... Ey (Hun) Hakanı ne yapacağını düşün ve (ona göre) planını yap"*. Hatunun böyle konuşması ve yol göstermesi dünya tarihinde pek görülmuş ve duyulmuş bir şey değildir. Nitekim eşinin söylediklerine hak veren Mo-tun sözlerini dinleyerek kuşatmanın bir tarafını kaldırmıştır.¹⁹

Çin kaynakları hatunun aynı kağan gibi kutsallığa sahip olduğundan ve kağanlık yönetiminden sorumlu kişi olarak görüldüğünden söz ederlerken²⁰; Doğu Roma kaynakları Attila'nın yanına giden Doğu Roma elçilerinin Attila'nın huzuruna çıkmadan önce Hun kağanının karısı

¹⁸ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. M. Öktem, Türkiye İş Bankası Yayınları, 20. Bsk, İstanbul 2014, s.114.

¹⁹ M. De Groot, *Die Hunnen der Vorschriftlichen, Zeit I*, Berling-Leipzig 1921, s.204.

²⁰ E. Yakut, "Eski Türklerde Hukuk", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.3, Eskişehir 2002, s.409.

Arıkan tarafından kabul edilip, parlak ziyafetlerle ağırlandıklarından bahsetmişlerdir.²¹

I. Kök-Türk Kağanlığı zamanında (532-582) İl-Kağan bizzat ordusuna kumanda ederek Ma-i'ye taarruz etmiş ve Çin İmparatoruna bir elçi göndererek Çinli bir prensesle evlendirilmesini rica etmiştir. İmparator “*Mai şehrini kuşatmadan vazgeçerseniz evlenme teklifini görüşebiliriz*” diye cevap verince İl-Kağan kuşatmadan vazgeçmek istemiş fakat karısı İ-Ch'en Konçuy şehre yapılan baskınlara devam edilmesinde ısrar etmiş ve sonunda Çinliler Kök-Türklere teslim olmuşlardır.²²

Sabar Hatunu Boğarık, Roma İmparatoru I. Justinianus'un kendisi ile iyi geçinmek için hediyeler gönderdiği bir Türk hatunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sabar Kağanlığının başında bulunan Boğarık Hatun askerî gücü ile de ön plana çıkmış, yüz bin kişilik ordusu içinde sadece kadınlardan oluşan birliklerin bulunması ve koçbaşlarını askerî strateji tekniği olarak kullanması ve kullandırması ile kaynaklarda kendisine ayrı bir yer edinmiştir.²³

Uygurlar 7. yüzyılda henüz boylar halinde yaşarlarken boy beyleri Pu-sa (Alp-İlteber) savaşa gittiği zamanlarda, annesi Wu-lo-hun /Uluğ Hatun halkın şikâyetlerini dinlemiş, davalara bakmış ve yasalara uymayanları şiddetle fakat adaletle cezalandırmıştır.²⁴ Bu bilgidен, Uygur toplumunda kadınların hâkimlik yaptıklarını da anlıyoruz. Ayrıca bu dönemde, Uygur oymağının lideri P'o-jun ölünce, Uygurların başına küçük kız kardeşi Pi-su-t'u geçmiştir. Pi-su-t'u, T'ung-lo ve Pu-ku'larla birlikte hareket ederek, Çin sınırlarına saldırmıştır. İmparator Kao-tsung, Cheng jen-t'ai'den adı geçen boyları cezalandırmasını istemiştir. Sonucunda Pi-su-t'u mağlup edilmiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁵ Buradan çıkardığımız sonuç Uygurların, oymaklar halinde yaşarlarken

²¹ G. Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları*, And Yayınları, İstanbul 1977, s.62.

²² TCTC'den 190'dan nakleden Chang Jeh-Tang, *Gök-Türkler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1968, s.27.

²³ F. Aysel Ilgın “Boğarık Hatun”, *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, Ed. F.Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s.40.

²⁴ Ö. İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, TTK Yay., Ankara 2000, s.50, dpt.100.

²⁵ B. Ögel, “Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri”, *Belleten*, C. XIX, S. 75, 1955, s.350.

bile, kadın yöneticilerine sahip olduklarıdır.

Hatunların kağan ile birlikte elçileri huzuruna kabul ettiklerinin uygulamasını 725 yılında Çin'den gelen elçilik heyetini karşılayanlar arasında Kök-Türk döneminde Bilge Kağanın karısı Pofu Hatunun da yer almasında görüyoruz.²⁶ Pofu hatun, Bilge kağanın ölümünden sonra, oğlu Tengli'nin küçük olması dolayısıyla kağanlık yönetimini de üstlenmiştir. Ancak Pofu Hatun, vezirlerden Yü-ssu Tarkan ile iş birliği yaparak konumunu güçlendirmeye çalışmış, Kağanın amcaları olan sol ve sağ şadlarını öldürmek istemiş, bu yüzden de Kök-Türk ülkesinde büyük bir huzursuzluk ortaya çıkmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen, yine de niyetinden vazgeçmemiş, batı kanat şadını öldürmeyi ve halkıyla askerlerini kendisine bağlamayı başarmıştır. Nihayet sol kanat şadı üzerine yürümeye hazırlanırken, şad ondan önce davranmış ve kağanı öldürmüş, bu şekilde de saltanatı son bulmuştur.²⁷ Yine Çin İmparatorunun emriyle 988 yılında yaptığı büyük seyahatinde Wang Yen-Te'yi Uygur kağanı (Turfan Uygurları) yanında hatunu ile birlikte karşılamıştır.²⁸

Hazar Kağanlığında da 730/731 yılında oğlu küçük olduğu için annesi Parsbit kağanlığı yönetmiştir.²⁹ Bu bilgi, Hazarlarda kadınların en üst düzeyde idareci olabildiklerini göstermektedir. Ayrıca Hazar kağanı Yusuf'un, Endülüs Emevî Devleti hükümdarı III. Abdurrahman'ın danışmanı Hasday bin Şaprut'un mektubuna cevaben yazdığı mektuptaki şu sözlerinde Hazar ülkesinde kadınların yöneticisi olabildiklerini göstermesi bakımından önemlidir: “*Devletimde üç şehir bulunuyor. Bunlardan birinde harem ağaları ve hizmetkârlarıyla hatun yaşıyor...*”³⁰ şüphesiz hatun, yaşadığı bu şehrin yöneticiliğini de yapmaktaydı.

10. asır Arap seyyahı İbn Fadlan, İtil Bulgar hükümdarının huzuruna çıktıklarında, hatunun hükümdarın yanında olduğunu belirterek: “*Halifenin mektubu okunması tamamlanınca, adamları hükümdarın üzerine çok miktarda gümüş para saçtılar. Bundan sonra ona ve karısına getirdiğimiz ıtr, elbise, inci gibi kıymetli hediyeleri çıkardım. Bunları birer*

²⁶ Yakut, *a.g.m.*, s. 416.

²⁷ A. Taşağıl, “Göktürklerin Sonu ve Belgeleri”, *Belleten*, XXIII/236, 1996, s.25-26.

²⁸ S. Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul 1947, s.322.

²⁹ M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay, İstanbul 2008 s.350.

³⁰ O. Karatay-M. Duranlı, “Hazar Kağanı Yusuf'un Endülüs'e Mektubu”, *Bilig*, S.64, 2013, s.206.

birer ona ve karısına takdim ediyordum. Nihayet bu işi de bitirince halkın huzurunda hükümdarın karısına hil'at giydirdim. Hatun hükümdarın yanında oturuyordu. Bu onların âdetidir. Hatuna hil'at giydirince kadınlar onun üzerine gümüş para saçtılar” demektedir.³¹

Bu arada yukarıda bahsettiğimiz gibi bazı Türk kağan kızları Tengriken ya da Çince söylenişyle Konçuy/Kunçuyular yabancı imparatorlar ile evlenmişlerdir. Buna dair örneklerimizden biri de yukarıda da bahsettiğimiz Kansu Uygur kağanının kızı Kunçuy Li'dir. Önce Çinli bir yerel yönetimin başında olan ama daha sonra güçlü bir imparatorluk kuran Guiyijun rejiminin yöneticisi Cao Yijin ile evlendirilmiştir.

Cao Yijin'in eşleri, sağda Uygur eşi Li³²

Hatunlarında tıpkı Kağanlar gibi kendilerine ait otağları, şehirleri ve emirlerine verilen yardımcıları ile askerleri olmuştur. Hem Türkistan hem de Doğu Avrupa coğrafyasında varlık gösteren Türk kağanlıkları bu anlayış içerisinde olmuşlardır. Örneğin Türkistan'a ait *“Hatunun kendine mahsus hususi bir otağı vardı. Kağan, iki vezirin onun hizmetinde olarak otağa girip çıkmalarını emretti.”*³³ bilgisi Priskos'un Bleda'nın ve Attila'nın eşlerinin kendilerine ait

saray ve şehirlerinin olduğu bilgisi ile aynılık göstermektedir. Yine hatunların Ön Türk toplumu içerisindeki yerini gösteren bir diğer önemli kanıtta onlara ait şehirler olmuştur. *“Hatun şehirleri”* ismiyle bilinen bu

³¹ *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Çev. R. Şeşen, Bedir Yayınları, İstanbul 1975, s.45.

³² M. Ebru Zeren, “Dunhuang'da İz Bırakan Bir Türk Kadını: Yugur Konçu'u Li,” *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, Ed. F.Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s.74.

³³ Tsai a.g.e., s.8.

şehirlerin kökeni, Türk beyleri sefere giderken kadın, çocuk ve yaşlılarının düşmandan korunması amacıyla girilmesi güç, korunaklı yerlere yerleştirilmeleri sonucu oluşmuştur. Bu yerleşimler genellikle vadi tabanlarında, su ve otlak bakımından elverişli ve korunaklı sarp dağlarda hatta göller içerisindeki adalarda olmuştur. *Kuy, Uğluk*³⁴ olarak adlandırılan bu yerlerin Tuva lehçesinde ordu ile anılması, kadınların özel karargâhlarının olduğunun düşünülmesine de yol açmıştır. Burada oturan tengriken/kunçuyların Türk yazıtlarında geçen “öldükleri” kelimesi ile evlatlarına, kahramanlarına askerî seferler sebebi ile doyamadıklarını ve üzüldüklerini ifade etmelerinden anlıyoruz.³⁵ Bu yerleşim birimleri, ilerleyen dönemlerde Türk kağanlarının eşleri için kurulacak olan Hatun şehirlerinin temelini oluşturmuştur. Hunlar zamanından beri kağanın otağının yakınlarında hatun otağlarının kuruldukları bilinmektedir. Nitekim Türk hatunlarının seferler esnasında yerleştirildikleri bölgelerin genellikle Moğolistan bölgesindeki kuytu tepeler ve ormanlar oldukları görülmektedir. Yine buralarda kurulan kuy ve uğrak şehirlerin çevresinde bulunan ırmak ve göllere de kendi isimlerini vermişlerdir. Örneği Kadın-Su, Hatun Irmağı vb.³⁶

Türk kağanlıkları içerisinde Hatun şehirlerinin, tarihî süreçte nasıl ortaya çıktıkları hakkındaki bilgiler incelendiğinde iki neden söylenebilir ancak bu her iki nedenin arkasındaki gerçek Ön Türk toplumunda kadını koruma içgüdüsü ve duygusunun olmasıdır. Bu nedenlerden birincisi Hunlar döneminden itibaren, askerî seferlere kadın ve çocukların katılmalarının uygun görülmemesi (uzun sürecek seferler hariç, Örneğin Oğuz Kağan’ın sefere çıkacağı zaman, Oğur ve Kanglı boylarını, kadın ve yaşlıların korunması için geride bırakması gibi)³⁷; diğeri de yabancı kadınlarla özellikle de Çinli hanımlarla evlenilmesidir. Çinli prensesler evlenmeden önce genellikle saray veya konaklarda yaşadıkları için konargöçer hayat tarzına uyum sağlamakta zorlanmışlar ve kağanlar da onlara ayrı bir yerleşim yeri yaptırmışlardır.³⁸

³⁴ Türk Hatun şehirlerini ifade etmek üzere kullanılan “kuy kelimesinin menşeinin Farsça kökenli olduğu genel kabul görse de Baykara, Çince *kuei*’den de gelmiş olabileceğini öne sürmektedir. *A.g.m.*, s.498.

³⁵ Baykara, *a.g.m.*, s.498.

³⁶ Baykara, *a.g.m.*, s.501.

³⁷ Baykara, *a.g.m.*, s.498.

³⁸ Baykara, *a.g.m.*, s.499.

Hatun şehirlerden birincisi, Asya Hun kağanlığında Ho-lien Po-po döneminde bulunan ve Hun şehirleri arasında sayılan T'ai-Hou (İmparatoriçe Şehri) olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu şehir ile ilgili çok fazla bir bilgiye sahip değiliz³⁹; Avrupa Hun kağanı Attila'nın eşi Arı-kan (temiz, saf hatun)'ın ayrı bir sarayının ve Kağan Bleda'nın dul karısına ait bir köyü olduğunu Grek asıllı tarihçi Priskos'un eserinden öğreniyoruz.⁴⁰

Kök-Türkler döneminde bir hatunun adını alarak şehre dönüşen bir yerleşim birimine günümüze kadar henüz rastlanılamamıştır.⁴¹ Türk Hatun şehirlerinin başlangıcı özellikle tarihi kaynaklarda Uygurlar döneminden başlamaktadır. Yukarıda Türk hatun şehirlerinin temelini atan “uğrak-kuy” yerleşim birimlerinin, güvenli ve ulaşılması güç bölgelerde kurulduğunu ifade etmiştik. Türk hatun şehirlerinin, yerleşim bölgesi olarak genellikle kağan sarayı ile merkezi olan “orduğların” çevresinde kuruldukları da tespit edilmiştir⁴².

Uygurlar zamanında dört tane hatun şehri olduğu bilinmektedir. Bunlar, Etsin-göl civarındaki Hatun-sını, Sarı ırmağın kuzey bükümü civarındaki K'o-tun Ch'eng, Kerulen nehrinin kaynağı yakınındaki Tolgoy-balgas ile Orhun bölgesindeki K'o-tun Ch'eng'dir.

Çinli seyyah Wang Yen-te seyahatnamesinde kendisinden önceki dönemlerde kurulan Uygur hatun şehirlerinden biri hakkında şu bilgiyi vermektedir: “*Burası Ho-lo-ch'uan (Etisna Nehri)'dir. Tâng sülalesi zamanındaki Uygur konçuyları (hatunları) burada oturdular, Şehrin duvarları hâlâ duruyor, sıcak su gölleri vardır.*” Bu şehirlerin ismi K'o-tun Ch'eng (Hatun Şehri) olarak adlandırılmıştır. Wang Yen-te'nin bilgilerine dayanarak aynı bölgede üç tane daha bu isimde şehir olduğu tespit edilmiştir⁴³. Wang-Yen-te'nin yukarıdaki kaydından hareketle Uygur döneminin en önemli hatun şehri olarak Etsin Gölü çevresindeki

³⁹ Baykuzu, *a.g.m.*, s.110.

⁴⁰ S.Echardt, “Efsanede Attila”, *Attila ve Hunları*, Ankara 1972, s.86.

⁴¹ Orhun Yazıtlarındaki bilgilerden hareketle hatunların kağan ile birlikte Orduğ adı verilen şehirde oturdıkları tahmin edilmekte ve bu şehirlerde hatunlara ait özel bir; saray, koru vb mekânları varlığı kabul edilmektedir. Ancak hatunlara ait ayrı bir şehir veya yerleşim yerinin varlığı günümüze kadar tespit edilememiştir. Baykara, *a.g.m.*, s.504.

⁴² A.y.

⁴³ İzgi, Çin Elçisi *Wang Yen-Te'nin*, s.35; Ö. İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 2014, s.33.

“Hatun Sını”nı görüyoruz.⁴⁴

Kansu Uygur Kağanı’nın “semâvî Hatunu” ve Budist “toyınlar” ile birlikte oturduğu ordu da birkaç katlı bir bina vardı.⁴⁵ H’otun Hot, yerleşim birimi, bugünkü Moğolistan’da, Bulgan Aymak’da, Orhun ve Tula nehirleri arasında, Hadasan kasabasının yirmi km kadar batısında, Uygur çağına tarihlenen diğer bir Hatun şehridir. Şehir hakkında detaylı bir bilgiye sahip değiliz, sadece Wang Yen-te’nin seyahatnamesinde bu şehir hakkında bilgi vardır.⁴⁶ Bu arada H’otun Hot şehri erken dönem İslâm coğrafyacılarının eserlerinde “Khatun Khath” olarak adlandırılmış ve Çirçik nehrinin kuzeyine konumlandırılmıştır. Batı Kök-Türk Yabgusu Tu-lu, ülke içindeki iç mücadeleler sırasında bir ara bu şehre sığınmıştır.⁴⁷

Uygurlarda hatunlar Kara-Kurum’da Pieh-li Po-Li Ta adı verilen yerde oturmuşlardır. Bu kelimenin anlamı “Hatunun oturduğu dağ” demektir. Yine Uygurlarda “Katun Bulav (hatun pınarı/kaynağı)” olarak adlandırılan sıcak su kaynakları da bulunmakta idi. Bu Hatun Pınarı bir Uygur kün-çi’nin yaşadığı şehrin civarında idi⁴⁸.

Hazar Kağanlığı döneminde de Hazar Hatunlarına ait “Hatunbalık” adında bir şehir ismi kaynaklarda geçmektedir. İslâm coğrafyacılarının eserlerinde İtil şehrinin adı çeşitli isimler altında verilmiştir. Örneğin Hatun balık ismi İtil için kullanılan adlardan birincisidir. Bu Hatun balık kelimesi o dönem kaynakları arasında kendisine çok fazla yer bulamamıştır. Hazar kağanlığının toprakları içerisinde hatunlar için kurulmuş ayrı bir şehrin varlığı hakkında net bilgilere sahip değiliz, sadece kaynakların İtil şehri hakkında verdikleri üç bölümden oluşuyordu bilgisini değerlendirdiğimizde Hatunbalık’ın İtil’in içerisinde ayrı bir yerleşim birimi olabileceğini düşünebiliriz.⁴⁹

⁴⁴ Baykara, *a.g.m.* s.506; İzgi, *Orta Asya*, s.33-34.

⁴⁵ E. Esin, “Orduğ” Başlangıçtan Selçuklulara Türk Şehri”, *A.Ü.D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1972, C.VI, S.X, s.167.

⁴⁶ Baykara, *a.g.m.*, s.509,510; İzgi, *Orta Asya*, s.33.

⁴⁷ Baykara, *a.g.m.*, s.507.

⁴⁸ İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen-te*, s.50, dpt.100.

⁴⁹ M.İ. Artamanov, *Hazar Tarihi*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay, İstanbul 2008. s.506-507; Baykara, *a.g.m.*, s.507; F. Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, TTK Yay., Ankara 2014, s.24; Y. Z. Yörükan *Orta Çağ’da Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler” Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu olan Bölgeler*, Ötüken Yay., İstanbul 2013, s.39; S.P Tolstov, “Goroda Guзов”, *Sovetskaya Etnografiya*, C.III, Moskva 1947, s.72.

10. asırdan itibaren Oğuzların kurdukları bazı yerleşim yerlerine boylarını yöneten hatunların adını verdiklerini görüyoruz. Bu bilgiyi yine daha sonraki dönemlerde Ebul Gazi Bahadır Han'ın yazdığı *Şecere-i Terakime* adlı eserde de buluyoruz. Ebulgazi Bahadır Han'ın "Oğuz Boyunda Beylik Yapan Kızlar" başlığı altında verdiği bilgiler arasında; iyi tarih bilen ihtiyarlar ve bahşilere atfen; "*yedi kızın, bütün Oğuz boyuna hâkim olup birçok yıllar beylik sürdüklerini*" yazmıştır⁵⁰. Bu bilgiden hareketle Sirderya çevresinde, Oğuz boyları arasında bazı hatunların devlet yönetiminde bir dönem etkili olduklarını söyleyebiliriz. Bölgede Oğuz Hatunları tarafından kurdurulan, "Hatın Kale ile Barçın Kend" isminde iki hatun şehri tespit edilmiştir.⁵¹ Bunlardan birincisi Selçuk Bey'in taşındığı Cend şehrinin otuz km kadar kuzeyinde, Sirderya'nın eski yatağı üzerinde konumlanan Hatın Kale'dir. Bu kale dairevi bir dış sur ile içinde dörtgen şeklinde konumlanan iki iç kaleden oluşmaktadır. Dış surun yaklaşık olarak çapı iki yüz metre iken, surların kalınlığı tabanda yedi metredir. Surların dışında şehri saran bir hendek de inşa edilmiştir. İç kalenin kuzeybatı köşesindeki ek tahkimat, Sirderya Nehri üzerindeki girişi kontrol etmek için yapılmıştır⁵². Bölgede yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, Hatın Kale şehrinin kuruluşunun, miladın ilk yıllarına kadar çıktığı anlaşılmıştır. Ayrıca Hatın Kale adının Oğuz lehçesine ait olması ile şehir planının, bölgedeki diğer Oğuz şehirleri ile benzerlik göstermesi de bu yerleşim biriminin Oğuz dönemine ait olduğunu ispatlamaktadır⁵³.

Sirderya'nın aşağı kısmında tespit edilen ikinci Oğuz Hatun şehri; 11. yy.'da aşağı Seyhun boylarındaki Oğuz boylarını yöneten, Oğuzların Salur boyundan gelen Barçın Hatun tarafından kurdurulan şehirdir. Ebul Gazi Bahadır Han, Barçın Hatun'un, Dede Korkud hikâyelerinde geçen

⁵⁰ Ebulgazi Bahadır Han, *Türklerin Soy Kültüğü Şecere-i Terakime*, s.25; V.M Jirmunskiy, "Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler", Çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, C.XXV, s.473-474; F. Sümer, *Oğuzlar, Türkmenler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999, s.70.

⁵¹ Sümer, *Oğuzlar*, s.69-71; Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, s.91. Oğuzlar sadece hatunları adına şehir kurmamışlar aynı zamanda onların adına taş heykeller diktirmişlerdir. Özellikle Aşağı Sirderya bölgesinde bulunan "Ksitas- Kız Tas- Kempir Tas" adlı sırlı taş heykelleri Türk hatunları adına dikilmiştir. L. Tülbasiyeva, *Kazakların Yaşam Estetiği*, TTK Yay., Ankara 2004, s.35.

⁵² Baykara, *a.g.m.*, s.507-508.

⁵³ S.P.Tolstov, "Rezultati İstoriko-Arkeologičeskiy İssledovaniye (Na Drevnik Ruslah)", *Sır-Dari*, 1961, C.IV s.124, Baykara, *a.g.m.*, s.507-508.

Burla Hatun'un kardeşi, Mamaş Beg'in kızı ve Salur boy beyi Barçın Salur'un hanımı olduğunu söylemektedir.⁵⁴ Yine kaynaklarda bu kentin ismi “Barçın, Barçın Kend” olarak geçmektedir.⁵⁵ Bu Oğuz Hatun şehri, günümüzde Sirderya nehrinin aşağı akışı boyunca bulunan Sağ Dere adını taşıyan kolunun, Ribattat mevkiisinde bulunmaktadır. Barçın Kend, Barçınlı Kent'ten hem Kaşgarlı Mahmud bahsetmiş hem de daha sonraki kaynaklar 12. yy'da kurulan yeni Oğuz şehirleri arasında bu şehrin adını kaydetmişlerdir.⁵⁶ Barçın Kend, kendi döneminde Sirderya bölgesindeki konumu değerli ve yüksek olduğundan bir dönem Sirderya'nın aşağı kısımları Barçın Hatun adıyla veya “Sir Barşın Derya” olarak adlandırılmıştır.⁵⁷

Sirderya bölgesinde Oğuz dönemine ait kurulan Hatun şehirlerinin bir devamı olarak; Kafkasya ve Anadolu'da kurulan Türk devletlerinde de Hatun şehri tespit edilmiştir. Kuzey Kafkasya'daki Gatin Kale; Türkiye Selçuklularının başkenti Konya'nın bir ilçesi olan Kadın Hanı bunlardan bir kaçıdır.⁵⁸ Türkler arasında hatunlara ait şehirlerin yanı sıra, hanedana mensup içinde “kız” adlandırmasının bulunduğu yerleşim birimleri kurulmuştur. Eski Türk yazıtlarında, kün-çin ve kız çocuklarının kıymetli varlıklar oldukları anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Türk hanedanları arasında kızlar için kurulan yapı birimlerinin, Kuy ve Hatun merkezlerine göre daha sarp ve ulaşılması güç kaya ve sarp tepeler üzerine inşa edildiğini anlamaktayız. Uygurlara ait Türeyiş destanında Türk yerleşim birimlerinden olan Kız Kalesi geleneği hakkında Çin kaynaklarında efsanevi bir hikâye mevcuttur.⁵⁹

⁵⁴ M.V. Jirmunskiy, “Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler”, Çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, C.XXV, s.473-474; Sümer, *Oğuzlar*, s.70.

⁵⁵ Bu şehir bazı kaynaklarda “Barçkend, Barşın-Barçın” şeklinde de geçmektedir. Özbekler ve Kazaklar bu şehre “Barçının Köşk Kaşane (Çini İşlemeli Güzel Kümbet)” adını vermişlerdir. Sümer, *Oğuzlar*, s.70.

⁵⁶Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, s.91; Sümer, *Oğuzlar*, s.70.

⁵⁷Sümer “Barşın Derya” adlandırmasını kullanmıştır. Sümer, *Oğuzlar*, s.69; Jirmunskiy, *a.g.m.*, s.481.

⁵⁸ Baykara, *a.g.m.*, s.510.

⁵⁹Efsanevi rivayete göre; Hun Şanyüsünün çok güzel iki kızı vardı. Bunlar öylesine güzeldiler ki, Hun hükümdarı insanlarla evlendirmeye kıyamadı, Gök'e takdim etmek için kuzeyde, uzak bir yerde yüksek bir kule yaptırdı ve kızlarını içine yerleştirdi. Seneler geçti, fakat ne gelen oldu ne giden. Bu sırada yaşlı bir kurt, kalenin dibine in kazarak yerleşti, gece gündüz ulumaya başladı. Küçük kardeş “herhalde bize gelecek ilah bu olsa

Kısacası, Hatun şehirlerin kuruluş amacının kadını, çocuğu ve yaşlıları korumak olduğunu; eski Türk toplum yapısının ve hayatının hem kadına hem de onun devletteki temsilcisi olan hatuna ne kadar değer ve önem verdiğinin bir göstergesi olduklarını söyleyebiliriz.

İslâmiyet'in kabulünden sonra da Türk kadınları yönetimde yer almışlar ancak ünvan olarak kendilerine *Terken*, *Begüm*, *Bike*, *Büke*, *Melike* ünvanları verilmiştir. Bu döneminin en etkili devletlerinden biri olan Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157) başta olmak üzere diğer Türk devletlerinde kadın yönetimde saygın ve etkili bir rol üstlenmiştir. Örneğin kuruluş döneminde evlilik yoluyla Selçuklu sarayına gelen kadınlar *Hatun* ünvanı alıp o şekilde anılırlarken zamanla bu ünvan yerini *Terken* ünvanına bırakmıştır. Burada şunu da ifade edelim ki Selçuklu sarayına gelen kadınlar resmî olarak tahta geçip devleti yönetmemiş olsalar da gayr-i resmî olarak çok güçlü konumda bulunmuşlar ve; ya eş ya da anne olarak Selçuklu hükümdarlarını etkilemişlerdir. Bu konumdaki kadınlara dair ilk örneğimiz hiç şüphesiz Selçuklu denince ilk akla gelen Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatundur. Kaynaklara göre Tuğrul Bey'in güvendiği iki kişiden biri olan Altuncan Hatun ile ilgili olarak Sıbt İbnü'l Cevzî şöyle demektedir; “*Tuğrul Bey, birçok iş ve sorunlarda onun fikrini alır ve bunların çözümlerini kendisine bırakırdı*”⁶⁰. Onun bu sözlerinin bir benzerini Ebu'l-Ferec'in kaydın da buluyoruz. “*Kendisi kocası tarafından son derece sevilirdi ve saltanatın bütün işlerini bu kadın idare ederdi*”⁶¹ demektedir. Devletin kuruluşunda Altuncan Hatun'un konumu Türk kağanlıklarındaki hatunların konumundan farklı olmamış, kendilerine ait iktaları, divan teşkilatları ve askerleri olduğu⁶² içinde kendi dönemlerinde diğer milletlerdeki kadın yöneticilerin üstünde farklı bir konumda olmuşlardır.

Yüzyıllar içerisinde siyasette etkili olan kadın yöneticilerin bu etkilerinin azaldığını, Türklerin kurduğu en büyük devletlerden biri olan

gerek” diyerek kurdun yanına indi. Böylece Uygurların türeyiş destanı ortaya çıktı. Emel Esin, “Böri”, *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, Kervan yay, İstanbul 1980, C.I, s.421,435; Baykara, a.g.m., s.503.

⁶⁰ A. Sevim, *Makaleler*, (Mir'atü'z-Zaman/Tuğrul Bey Dönemi), C.II, Ankara 2005, s.130.

⁶¹ Ebü'l-Ferec, *Abü'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987, II. Baskı, C.I, s. 315.

⁶² O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1969, s.240.

ve üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkin bir rol oynayan Hayme Ana'dan aldığı mirası kadınlara karşı saygınlık çerçevesinde devam ettirdiğini ama bizzat yönetimde yer vermediğini, tek bir kadın hükümdarın tahta çıkmadığını, Hanım Sultanlardan çoğunun gar-î Türk kadınlardan oluştuğunu görüyoruz. (Hürrem Sultan örneğinde olduğu gibi; ancak bu kadınların resmî olarak değil de gayr-î resmî olarak yönetimde güçlü bir varlık sergiledikleri bilinmektedir). Osmanlı ile aynı dönemlerde Türkistan coğrafyasında varlık gösteren Türk devletlerine baktığımızda ise az da olsa bazı kadınların yönetimde etkili varlık sergilediklerini görüyoruz ki burada da ilk sırada Babürlü devleti gelmektedir. (Örneğin Babür Şahın annesi Kutluğ Nigâr Hanım, Şah Cihan'ın eşi Mihrunnisa/Nur Cihan vd). Bizzat yönetmeseler de bu kadınlar sosyal alanda toplumu örgütleme noktasında her türlü faaliyette bulunmuşlardır ki bu faaliyetler arasında okul, hastane, cami inşa ettirmek, hayır ve aş evleri açmak ile vakıf kurmak vardır.

Dünyada siyasî olarak yaşanan gelişmeler, rejim değişiklikleri (demokratikleşme, cumhuriyet vs), Dünya kadınlarının 19. yüzyılda hak arama mücadeleleri ile birleşerek bir dereceye kadar kadının her alanda hak ettiği yeri almasına bir dereceye kadar olanak sağlamıştır. Siyasette bu alanlardan biridir. Pek çok ülkede kadına siyasette varlığını belirleyen seçme ve seçilme hakkı 20. yüzyılda verilmiştir. Türk dünyasında da böyle olmuştur. Ülkemizde ise Osmanlı'nın yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde kadına seçme ve seçilme hakkı (5 Aralık 1934)⁶³ verilmiştir. Bu hak dünyadaki diğer ülkelerden çok daha önce verilmiş olmasına rağmen siyasî partiler milletvekilleri seçiminde kadın kotası uygulaması yapmaktadırlar. Bu durum diğer Türk cumhuriyetleri içinde geçerlidir. 20. yüzyılda Türk Dünyasında iki kadının yönetici konumunda görev aldığını görüyoruz. Bunlar birincisi Türkiye Cumhuriyeti'nde Başbakanlık yapan Penbe Tansu Çiller (23.06.1993-06.03.1996) ve Kırgızistan Cumhuriyetinde Cumhurbaşkanı yapan Roza Otunbayeva (07.2010-11.12.2021)'dir.

Türk tarihinde yönetimde yer alan kadınları üç pozisyonda

⁶³ Bu süreç önce kadınların Belediye Başkanı seçme ve seçilme süreci ile başladı. (3 Nisan 1930). Daha sonra Köy muhtarı seçme ve seçilme hakkı (26 Ekim 1933) ile devam ederek en sonunda milletvekili seçme ve seçilme hakkının (5 Aralık 1934) verilmesi ile son buldu.

görüyoruz. Birincisi babalarının veya eşlerinin ölümünden sonra bizzat kendileri tahta çıkıp devleti yönetenler, ikincisi eşlerinin yanında yer alarak yönetimde çok etkili olup gölge hükümdar olanlar, üçüncüsü evlatlarının yerine (erkek çocuğunun devleti yönetecek yaşa ve birikime sahip oluncaya kadar) “*naibe*” olarak bir süre devleti yönetenler. 20. Yüzyıldan itibaren ise kadınlar aldıkları seçme ve seçilme hak gereğince siyaset yapmaya başlamışlardır.

Tarihimize baktığımızda yukarıda saydığımız bu pozisyonda bulunan kadın yöneticilerimizin listesini kronolojik olarak şu şekilde verebiliriz.

İslâm Öncesi Türk Tarihinin Hatun Asenaları

- 1) Türk Tarihinin İlk Kadın Hükümdarı: Tomris Hatun (MÖ. 6.yy).
- 2) Asya Hun Tanhusu Mete'nin Eşi (MÖ. 2. yy).
- 3) Sabar Kağanlığı'nın Muktedir Gücü: Boğarık Hatun (6. yy).
- 4) Avrupa Hun Kağanı Attila'nın Eşi Arıg-Kan (5. yy).
- 5) Çin'deki Chou İmparatoru Wu ile Evlenen ve Çin Tahtını Paylaşan Kök-Türk Tengrikeni Asena (6. yy).
- 6) Kök-Türklerde İl Kağanın Eşi İ-Ch'en Konçuy hatun (7. yy).
- 7) Bilge Kağan'ın Eşi ve Bilge Tonyukuk'un Kızı İl İtmiş Bilge Kağatun /Çin Kaynaklarında Po-fu Hatun (8. yy).
- 8) Hazar Kağanın Kızı ve Doğu Roma İmparatoru II. II. Justinianos'un eşi Tengriken/ İmparatoriçe Theodora (7-8. yy).
- 9) Hazar Kağanı Bihar'ın Kızı ve Doğu Roma İmparatoru V. Konstantinos'un Eşi Tengriken/İmparatoriçe Çiçek (8. yy).
- 10) Uygur Türklerinde Pu-sa (Alp-İlteber)'in Annesi Uluğ Hatun (9. yüzyıl).
- 11) Dunhuang Yöneticisi Cao Yijin ile Evlenen Kansu Uygur Tengriken Li (10. yy).

Türk-İslâm Döneminin Kadın Hükümdarları: Hanım Sultanlar & Terken Hatunlar

- 1) Buhara Melike'si Kabac/Kiba/Kınık Hatun (?-690).

- 2) Abbasi Devletini Yöneten ve Vakıf Kuran Türk Hatun: Ümmü'- Muktedir/Ümmü'l Veled: Valide Sultan Şağab Hatun (878-933).
- 3) Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul'un Kalbinin Tek Sahibi Altuncan Hatun (? -1060).
- 4) Sultan Alp Arslan'ın Kardeşi, Yabulu Türkmenlerinin Beyi Erbasan'ın Hanımı Gevher Hatun (11. yy).
- 5) Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın Sonunu Hazırlayan Eşi Terken-Türkan /Celaliye Hatun (? - 1094).
- 6) Terken Hatun'un Güçlü Rakibesi: Zübeyda Hatun (11. Yüzyıl).
- 7) Büyük Selçuklu Devletinde Son Terken Hatun: Gevher Hatun (? – 1118).
- 8) Büyük Selçuklu Devletinde Yeryüzü Melike'si olarak Adlandırılan Sultan Sencer'in Eşi Gevher/Türkan Hatun (? – 1156).
- 9) Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın Ömrünü Oğluna Adayan Eşi: Ayşe Hatun (?-1128?).
- 10) Selçuklu'nun Nüfûzlu Kadınları: Zeytin Hatun, Hatun-i Rüknî (12.yüzyıl).
- 11) Anadolu'da İlk Türk Naibe Hatun: İnanç Hatun (? -1133).
- 12) Anadolu Topraklarındaki İlk Türk Kadın Melike: Mama Hatun (1190-1201).
- 13) Harezmsah Sultanı Alaaddin Tekiş'in Eşi Terken Hatun (?-1233).
- 14) Hindistan'da Mahzun ve Bir o kadar da Kahraman Bir Hatun: Râziye Begüm Sultan (1209-1240).
- 15) Memlûklerin İlk ve Tek Kadın Sultanı Şecer ed-Dürr (İncilerin Anası, ? - 1257).
- 16) Fars Topraklarında Kurulan Salgurlu Devletinin Naibesi Bibi Terken Hatun (?-1263).
- 17) Kirman'ın Kudetli Sultanı: Kutlug Terken Hatun (1257-1282).
- 18) Salgurlularda Atabeg Hatun: Âbiş Ebeş (Ebeş/Ebel) Hatun (?-1286/7).
- 19) Budist Bir Moğol Hükümdarı ile Evlenen Müslüman-Türk Hatun: Safvetü'd-Dünya ve'd-Din Padişâh Hatun (1247-1295).
- 20) Oğuz'un Kayı Boyunun Dirayetli Hatunu: Hayme Ana (13. yüzyıl).

- 21) Celâyirli (İlkaniyan) Devletinde Bir Kadın Hükümdar: Döndü Hatun (?-1419)
- 22) Akkaoyunlu Sarayının Hırslı Hatunu: Selçukşah Begüm (15. yy).
- 23) Kazan Hanlığı'nın Mahsun Melike'si: Süyüm Bike (1516-1557).
- 24) Doğu Türkistan'ın Makus Hatunu: İparhan/Dilşâd Hatun (Gelinlerin Anası 1734-788).
- 25) Karabağ Hanlığı'nın Çileli Han Kızı: Hurşid Bânû Nâtevan (1832-1897)
- 26) Altay Melike'si ve Türk Tarihinin İlk Kadın Generali: Kurbançan Datha (1811-1907).⁶⁴
- 27) Penbe Tansu Çiller (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, (23.06.1993-06.03.1996).
- 28) Roza Otunbayeva (Kırgızistan Cumhurbaşkanı (3.07.2010-11.12.2021).

Sonuç olarak Türk tarihinin başlangıcında gerek Türkistan gerek Karadeniz'in kuzeyi gerek Balkanlar gerekse Anadolu'da kurulan siyasi yapılarda kadınlar yönetimde etkin bir rol oynamışlar, ancak ilerleyen yıllarda kadının yönetimdeki varlığı çeşitli sebeplerle daha az görünür olmuş ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

KAYNAKLAR

ALYILMAZ, C.-S. Alyılmaz, “Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S: 3/4 2014, s.1-33.

ARSAL, S.M., *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul 1947.

ARTAMONOV, M.İ., *Hazar Tarihi*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay, İstanbul 2008.

AYDIN, M.A., *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1995.

BARTHOLD, W., *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, TTK Yay., Ankara 2013.

⁶⁴ Yönetimde yer alan bu kadınların yaşam öyküleri için bkz. Muallâ Uydu Yücel, *Bozkırın Asenaları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2023.

BAYKARA, T., “Türk Şehircilik Tarihinden: Hatun Şehirleri”, *Belleten*, 1980, C.XLIV, TTK, Ankara 1980, s.497-510.

ÇANDARLIOĞLU, G., *Türk Destan Kahramanları*, And Yayınları, İstanbul 1977.

DONUK, A., “Eski Türk Ailesi ve Vasıfları”, *Türk Yurdu*, C. IX, S.16, s.5-9.

EBÛ’L-FEREC, *Abû’l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, C.II, 2. Baskı, Ankara 1987.

EBULGAZİ BAHADIR HAN, *Türklerin Soy Kütüğü Şecere-i Terakime*, Çev. Muharrem Ergin, Tercüman Yay., Konya 1974.

ECHARDT, S., “Efsanede Attila”, *Attila ve Hunları*, Ankara 1972.

ERGİN, M., *Orhun Abideleri*, İstanbul 1991.

ESİN E., “Böri”, *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, C.I, Kervan Yay, İstanbul 1980.

-----, “Orduğ” Başlangıçtan Selçuklulara Türk Şehri”, *A.Ü.D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.X, Ankara 1972, s.136-215.

GÖKALP, Z., *Türk Töresi*, İnkılâp Yayıncılık, İstanbul 1977.

GROOT, M. De. *Die Hunnen der Vorschristlichen, Zeit I*, Berling-Leipzig 1921, s.204.

HEREDOTOS, *Herodot Tarihi*, Çev. M. Öktem, Türkiye İş Bankası Yayınları, 20. Bsk, İstanbul 2014.

ILGIN, F.A., “Boğarık Hatun”, *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, Ed. F. Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s.33-46.

İBN BATUTA (Trsz.). *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, haz. M. Çevik, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul.

İBN FADLAN SEYAHATNAMESİ, Çev. R.Şeşen, Bedir Yayınları, İstanbul 1975, s.45.

ÖZKAN, İ., *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 2014.

İZGİ, Ö., *Çin Elçisi Wang Yen-Te’nin Uygur Seyahatnamesi*, TTK Yay., Ankara 2000.

JİRMUNSKİY, V.M., “Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler”, Çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, C.XXV, s.473-474;

KAFESOĞLU, İ., *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

KARATAY, O.-M. Duranlı, “Hazar Kağanı Yusuf’un Endülüs’e Mektubu”, *Bilig*, S.64, 2013, s.199-230.

ORKUN, H.N., *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yay., Ankara 2011.

ÖGEL, B., “Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri”, *Belleten*, C. XIX, S. 75, 1955, s.331-376.

ÖGEL, B., *Türk Kültürünün Gelime Çağları*, 2. Baskı, Ankara 1979.

ÖGEL, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV Yay., İstanbul 2001.

SEVİM A., *Makaleler*, (Mir’atü’z-Zaman/Tuğrul Bey Dönemi), C. II, Ankara 2005.

SÜMER, F., *Eski Türklerde Şehircilik*, TTK Yay., Ankara 2014.

-----, *Oğuzlar Türkmenler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999.

TAŞAĞIL, A., “Göktürklerin Sonu ve Belgeleri”, *Belleten*, XXIII/236, 1996.

TCTC’den 190’dan nakleden Chang Jeh-Tang, *Gök-Türkler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1968.

TOGAN, Z.V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yay, İstanbul 1970, s.33.

TOLSTOV, S.P., “Goroda Guzov”, *Sovetskaya Etnografiya*, Moskva 1947, C.III.

-----, “Rezultatı İstoriko-Arkeologičeskiy İssledovaniye (Na Drevnik Ruslah)”, C. IV, *Sır-Dari*, 1961.

TSAİ, L. M., *Die Chinesichen Nachrichten Zur Geschichte Der Ost Turken (T’u-küe) I*, Weisbaden 1958.

TURAN, O., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1969.

TÜLBASIYEVA, L., *Kazakların Yaşam Estetiği*, TTK Yay., Ankara 2004.

TÜRKDOĞAN, O., “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişime Sürecinde Türk Ailesi*, C.I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

UYDU YÜCEL, M., *Bozkırın Asenaları*, 2. Bask., Timaş Yayınları, İstanbul 2024.

YAKUT, E. “Eski Türklerde Hukuk”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.3, Eskişehir 2002, s.401-426.

YÖRÜKAN Y.Z., *Orta Çağ'da Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler*” *Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu olan Bölgeler*, Ötüken Yay., İstanbul 2013.

ZEREN, E., “Dunhuang’da İz Bırakan Bir Türk Kadını: Yugur Konçu’u Li,” *Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız*, Ed. F.Aysel Ilgın, İdeal Yayınları, İstanbul 2022, s.61-79.

OTURUM BAŞKANI Prof.Dr.Meşküre YILMAZ

Değerli katılımcılar şimdide Umay Ana Türk Dünyası Kadınlar Birliği ve Kadın Akademisyenler Derneğinin Ankara Şube başkanı olarak hazırlamış olduğumu konuşmayı sizlere arz ediyorum.

TÜRK DÜNYASINDA SİYASET VE KADIN

Prof.Dr. Meşkure YILMAZ

Bugün kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi üzerinde konuşacağımız için konudan uzaklaşmadan bu haklar Türk kadınına hangi aşamalardan geçerek verilmiştir kısaca tarihi sürece bakmak gerekir. Türkiye Cumhuriyetinden önceki Türk Devleti Osmanlı Devleti olduğundan kadınların kamu hayatındaki durumuna buradan başlamak doğru olacaktır. Evet kadınlara seçme ve seçilme hakkı cumhuriyet döneminde verilmiştir ama bu bazılarının iddia ettiği gibi kadınların hiç çaba göstermeden bir günde kazandığı bir hak değildir.

Osmanlının ilk devirlerinde kadına sosyal hayatta bir yer tanınmış ise de bu hal giderek kaybolmuş sınırları belirlenmiş olan bir konumda yaşamışlardır Tanzimat’ın ilanıyla birlikte batının etkisi, Osmanlı Devleti üzerinde çok daha belirgin olarak hissedilmeye başlanmış idari, siyasi, eğitim ve mali alanlarda birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu

düzenlemeler arasında kadınlar için; 1843 yılında Tıbbiye mektebi bünyesinde ebelik eğitimleri almış ve sosyal hayat içerisinde kendilerine yer bulmaya başlamışlardır.

Sonraki süreçte kadınların sahip oldukları haklarda ciddi bir artış yaşanmış, kadınların toplumsal yaşam içerisindeki görünürlükleri de artmıştır.

Osmanlı topraklarında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılmaları 1856 yılında yasaklanmıştır.

1847 yılında gelindiğinde, kız ve erkek çocuklarına eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniye yayımlanmış, 1858 yılında yürürlüğe giren “*Arazi Kanunnamesi*” ile de mirasın kız ve erkekler arasında eşit olarak paylaştırılacağı düzenlenmesi yapılmış böylece kadınların miras yoluyla mülkiyet hakkı kazanmalarının yolu açılmıştır. Ama maalesef bugün hala kıza yarım hak veya hiç hak vermeme devam ediyor.

1859 yılında Kız Ortaokulu, 1870 yılında Kız Sanat Okulu ve Kız Öğretmen Okulları açılmıştır.

Tanzimat döneminin eğitimde yaşanan önemli gelişmelerinden birisi de 1869 “*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*”dir. Kızların okula devam mecburiyetinde, 7-11 yaşları arası esas alınmıştır.

Dönemin aydınları Osmanlı Devleti’nin Avrupa karşısında geri kalması üzerine yazdıkları yazılarda, nüfusun yarısını oluşturan ve eğitimden yoksun kadınların durumuna dikkat çekmişlerdir. Türk kadınının hem eş hem de anne olarak Türk milletinin geleceği açısından önemine vurgu yaparak, kadının iyi bir ev hanımı olması yanında kültürel anlamda iyi yetişmesinin sağlanması bakımından, kız çocuklarının okutulması ve iyi terbiye görmesi fikrini makale ve romanlarında tema olarak işlemişlerdir.

Kadının farklı yönleriyle ele alındığı bu süreçte Şinasi “*Şair Evlenmesi’nde*” görücü usulü ile evlenmenin zararlarını anlatmış, Ahmet Mithat ise çok kadınla evlenmeyi eleştirmiş ve saldırıya uğramıştı. Namık Kemal “*İbret*” ve “*Tasvir-i Efkâr*” gazetelerinde kadınların haklarını savunan yazılar yazmış, Hüseyin Rahmi Gürpınar da eserlerinde kadın-

erkek eşitsizliğine vurgu yapmıştır. 1893 yılında haftada iki defa yayınlanan “*Hanımlara Mahsus Gazete*” çıkarılmaya başlanmıştır.

Osmanlı’da 1876’da Meşrutiyetin ilanı ile ilk kez bir meclis oluşturulmuş, Mebusan Meclisinin seçimi ise, Kanun-i Esasiye’nin 65. Maddesi gereği; her 50.000 erkek için bir mebus olacak şekilde belirlenmişti. Başka bir deyişle oy kullanma hakkı yalnızca erkeklerle tanınmıştır. Bu gelişmenin sonrasında kadın hakları yoğun şekilde gündeme gelmiş, kadınların da erkeklerle birlikte siyasi hayatta söz sahibi olabileceği görüşleri ortaya atılmıştır. Ancak bu görüşe karşı çıkanlar, Türk kadınının diğer kadınlardan farklı olduğunu, Türk örf ve adetleri gereği kadının yerinin evi ve ailesi olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hatta kadınların siyasi haklarını kazanmalarına karşı çıkanlar arasında kadınların yer alması oldukça şaşırtıcıdır. Tüm bu karşı çıkmalara rağmen kadınlar seslerini özellikle basın aracılığı ile duyurmaya çalışmış, o dönemde sayısı 40’a varan dergi ve gazeteler çıkarmış, haklarını savunmaya devam etmişlerdir.

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile kadın dernekleri yaygınlaşmış ve kadınlar toplumda daha aktif rol oynamaya başlamışlardır. Kadın haklarına ilişkin çalışmalar daha sistemli bir hale getirilmiştir. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi’nin kurulması ve partiye kadın üye kabul edilmesi gibi bazı adımlar atılmışlardır. Özellikle İttihat ve Terakki partisinin kadına yönelik politikaları kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma mücadelelerine büyük katkı sağlamıştır. Cevdet Paşa’nın kızı Emine Seniye’nin İttihat ve Terakki partisinin çalışmalarında faal olarak görev alması kadınlar için öncü niteliği taşımıştır. İttihat ve Terakki İslami kuralları yeni yorumlardan geçirerek içtimai usul-ü fıkıh reform yollarını açmak istemiş ve kadının doğal özgürlüklere sahip olduğu görüşünü savunmuştur. Ayrıca Kanun-i Esasi de kadınlara tanınan haklar olduğunu ileri sürmüştür. Şeyhülislam (Musa Kazım) bu teze hürriyetlerin yalnızca kanunla değil şariat kurallarıyla da sınırlandırıldığını belirterek karşı çıkmıştır.

Kurulan kadın cemiyetleri önceleri daha çok yardım amaçlı

kurulurken bu dönemde kadın haklarını savunan cemiyetler kurulmaya başlamıştır.

Bunlar arasında en dikkat çeken 1909 yılında dönemin az sayıdaki eğitilmiş kadınlarından biri olan Halide Edip tarafından kurulan “Kadınların Yükselmesi (Teali-i Nisvân) Cemiyeti”dir. Bununla yetinmeyen Halide Edip, Türk kızlarının eğitim hakkını elde etmesi için çeşitli yazılar yazmış ve romanlarında kadın-erkek eşitsizliğine yer vermiştir. Toplumda iki çeşit kadın değerlendirmesi vardı. Osmanlı-İslam geleneklerine göre ev kadını olarak yetiştirilmiş basit ve cahil, o dönemin aydın kesiminin gözünde geri kalmış bir uygarlığın simgesi gibiydi. Öte yandan Batılılaşmış “asri” kadın da köklerinden kopmuş, değerlerini şaşırmış, namus anlayışı kuşku uyandıran kadın tipi. Halide Edip eserlerindeki kadın kahramanlar bu çelişkiyi ortadan kaldırmıştır. Bu roman kahramanları hem Batılılaşmış hem de milli değerlerine bağlı kalmış hem serbest hem namus konusunda çok titiz, ahlakı sağlam kadınlardı. Halide Edip’in kahramanları ideal Türk kadını profilini de çiziyordu.

1913 yılının nisan ayında Kadınlar Dünyası dergisini çıkaran kadınlar kısa bir süre sonra, 28 Mayıs 1913’te Osmanlı Kadın Haklarını Savunma Derneği (Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti)’ni kurdular. Kadın-erkek eşitsizliğine karşı mücadele eden derneğin talepleri arasında ilköğretimin zorunlu olması, kız liselerinin tüm yurda yayılması, kızlara yüksekokul eğitimi hakkı verilmesi, çokeşliliğin yasaklanması ve kadınlara boşanma hakkı yer alıyordu.

Kadınların hakları konusunda oldukça duyarlı olan ve bu konuda yazı ve şiirleriyle konuyu ele alanlardan birisi de Ziya Gökalp’tir. Gökalp Malta’da sürgündeyken “*Yeni hayat ne zaman başlayacak? Ne zaman ki, kadınlar da erkekler kadar tahsil görerek, cemiyetin idaresindeki rollerini icraya başlarsa...*” gibi ifadelerin yer aldığı mektupları kızına göndermiştir. Kızların eğitilmesini çok önemseyen Ziya Gökalp: “İyi bir kadın iyi bir aile vücuda getirir. İyi aileden iyi bir millet doğar. Bunun yanı sıra Türk ailesinin eşsizliğini de milletin temeli kadın düşüncesinin

yansımada Türk kadının kendine özgülüğü ile birleştiren Gökâlp; Türk ailesi asri terakkilerden feyz alarak şüphesiz birtakım tealilere mazhar olacaktır. Fakat Türk kadını ne İngiliz kadını ne de Alman kadının bir taslağı olmayacaktır.” Diyen Gökâlp’te Halide Edip gibi Türk kadının kendine özgülüğüne dikkat çekmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi ile başlayan kadının siyasete ilgisi, Balkan Harbi sürecinde daha da artmıştır. Bu sıralarda kadınlar tarafından Darülfünunda konferanslar verilmiş ve ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlara çözüm yolları aranmıştır.

Ülkenin işgal edilmiş olması, devletin parçalanma ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, kadının siyasete olan ilgisini arttırmaktaydı. Birinci Dünya Savaşının insanlık tarihi için belki de tek olumlu sonucu, kadının yaşamında yarattığı gelişmeler oldu. Bu süreçte kadın, zorunlulukların sağladığı koşullardan faydalandı ve yaygın bir şekilde ekonomik yaşamda görev aldı, ülke savunmasına aktif olarak katıldı. Bu hizmetleri savaştan sonra değerlendirildi ve önemli haklara sahip oldu.

Türk kadınları da ülke sorunlarıyla yakından ilgilendiler. Sorunların çözümüne, özverili çalışmalarla katkı sağladılar. Bu gelişmede zorunlulukların yanında topyekûn savaş stratejisinin uygulanmaya başlamasının da rolü büyük oldu. Cephe gerisinde, zaman zaman da cephede kadınlar ülkelerini korumak için mücadele etmişlerdi. Türkiye’de bunun somut örneği “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi” ve Birinci Ordu bünyesinde kurulan “Birinci Kadın İşçi Taburu” idi. İlkini kurucuları arasında kadın yoktu. Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (1916 – 1923), I. Dünya Savaşı koşullarının içinde ve sonucu olarak İstanbul’da, 24 Ağustos 1916 tarihinde Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Naciye Sultan’ın teşebbüs ve himayelerinde kâr amacı gütmeyen bir hayır kuruluşu statüsüyle kurulmuştur. Binlerce kadının çalıştığı bu yerlerde başta Harbiye Nezareti olmak üzere diğer nezaretlerden de alınan siparişler karşılanmaya çalışmıştır. Bu siparişlerin başında askerî ceket, pamuklu iç çamaşır,

gömlek ve yorgan gelmektedir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ortaya atılan fikirlerin katkısıyla ki; 1917 yılında Aile Hukuku Kararnamesi çıkarılmıştır. Söz konusu kararname, kadına evlenme sırasında mukavele ile İslami şeriattan uzaklaştırmadan boşanma hakkı, evlenmeyi ve evlilik kurumunu dini bir ritüelden devlete bağlı resmi bir işleme dönüştürme ve çok eşliliği sınırlandıran bir aile hukuku hakkını tanımıştır. Kararnâmenin 156. maddesiyle gayrimüslimlerin hukuki özerkliklerinin sonlandırılarak şer'îye mahkemelerinin yargı sahasına dâhil edilmeleri de gayrimüslim ruhani reisleri tarafından kabul edilmeyerek eleştirilmiş Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin imzasıyla yayımlanan 19 Haziran 1919 tarihli muvakkat bir kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

Görüldüğü gibi ülkenin geleceğinde söz sahibi olmak isteyen Türk kadınları, Birinci Dünya Savaşında hem üretim alanında hem de vatan savunmasında etkin hizmetler vermişlerdi.

Millî Mücadele Döneminde Türk kadını herhangi bir kanun ya da mecburiyetten değil tamamen içinden geldiği için vatanına hizmet etmiştir.

Bu dönemlerde aktif olarak kadın haklarına yönelik hareketlere çok yer verilirse de dönem koşulları nedeniyle bu durum olağandır. Ancak; kadınların örgütlenmesi ve önceden erkeklere tanınmış görevleri üstlenmeleri ve Millî Mücadele'de sorumluluk almaları kadınların Millî Mücadele dönemi boyunca üstlendiği rolü göstermektedir.

Millî Mücadele Dönemi

Bu dönemde Türk kadınının hizmetlerini: Cepheye mühimmat taşımak, mitingler düzenlemek ve en önemlisi ocağını tüttürmek olarak özetleyebiliriz. Kadınlar ayrıca bu dönemde mevlitler düzenlemiş, konferanslar vermiş, ev ev gezerek kadınlar arasında bir örgütlenmenin oluşturulmasını sağlamışlardır.

Ordunun ihtiyaçlarını taşıırken yolda doğum yapan kadınlar dünyaya gelen çocuklarına ZAFER ismini vermişlerdir. Bu durum onların ne kadar cesur

olduklarının ve ümitsizliğe yer vermediklerinin de bir kanıtıdır.

Büyük Atatürk: “Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından daha çok çalıştım milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek gösterdim diyemez”. Vecizesiyle Türk kadının Millî Mücadele sırasında gösterdiği fedakârlığı takdir etmiştir.

Bu mitinglerin, Millî Mücadele döneminin temelini oluşturduğu, halkta bağımsızlığın milli bir mücadele ile kazanılabileceği fikrinin yerleşmesine neden olması bakımından önem taşıdığı söylenebilir. Millî Mücadele dönemi öncesinde gerçekleştirilen mitinglerin temel amacı, işgallerin protesto edilmesidir. Bu nedenle mitinglerde genel olarak padişaha, Osmanlı Mebusan Meclisine ve İtilaf devletlerine seslenildiği görülmektedir. Buralarda konuşma yapan kişiler, Türk milletinde bir heyecanın uyanmasına sebep olmuşlardır.

Erzurum’da bir kadınlar komitesi oluşturulmuş bu komite, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin düzenlemesiyle, 29 Kasım 1919 tarihinde Muradiye Camii’nde toplanmıştır. Kız okulları müdiresi olan Faika Hanım’ın başkanlığında yapılan bu toplantıda, işgallere karşı çıkılması gerektiği belirtilmiş ve işgallerin protesto edilmesine karar verilmiştir. Millî Mücadele’de kadın dernekleri de önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Asri Kadınlar Cemiyeti, 1918’de İstanbul’da kurulmuştur. Cemiyetin amacı, yönetmelikte şu cümlelerle ifade edilmiştir: *“Kadınların fikren ve bedenlen eğitilmesine çalışarak, sosyal mevkiini yükseltmektir. Ancak ülkenin koşulları dernek üyelerini işgallere karşı eylem yapmaya yöneltmişti.”* Cemiyet, bu amaçla çalışmalarını sürdürmüş, kütüphane, laboratuvar ve atölyeler oluşturmuştur. Cemiyet üyeleri oluşturdukları heyetlerle konferanslar düzenlemiş, yazılar yazmış ve Anadolu’nun işgalini protesto eden çalışmalarda bulunmuşlardır.

Manisa Türk Kadınlığı Cemiyeti Umumiyesi, *“Redd-i ilhak”* anlayışını benimsemiş ve bu amaçla da birçok faaliyette bulunmuştur. Cemiyetin kuruluşu, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali ve Manisa çevresinin da işgal edileceği iddiaları ile paralellik göstermektedir. Cemiyet, bu işgal kararlarına karşı çıkarak, Manisa’nın Yunanlılar

tarafından ele geçirilmesini önlemek adına halkı bilinçlendirecek birtakım çalışmalarda bulunmuştur. Cemiyetin kurulduğu ve kapandığı tarihlerle ilgili olarak kaynaklarda net bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Ancak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği tarih, aynı zamanda cemiyetin de kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.

Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesinin kuruluşu Kastamonu'da gerçekleşmiştir.

Kadınlar, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne de girmişler, daha sonra kadınlar şubesini kurmuşlardır. Toplumsal konularda elde ettikleri başarılar ile ön plana çıkmışlardır. Cemiyet, düzenledikleri konferans ve sergiler ile milli davanın önemini herkese anlatmaya çalışmıştır. Mitingler düzenleyerek dünya kraliçelerine, cumhurbaşkanlarının eşlerine protesto metinlerinin yer aldığı telgraflar gönderilmişlerdir.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-u Vatan Cemiyeti, Millî Mücadele döneminde kurulan en önemli ve en geniş çaplı dernek olma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Cemiyet, Sivas Kongresi'nin (4-12 Eylül 1919) ardından Sivas Valisi Reşit Paşa'nın talimatı doğrultusunda eşi Melek Hanım'ın başkanlığında kurulmuştur. Millî Mücadele'nin kazanılmasında kadınların her cephede verdikleri mücadele her türlü övgünün üzerindedir.

Millî Mücadele kazanıldıktan sonra kadınlar haklarını aramaya/savunmaya devam ettiler. Seçme ve seçilmeye dair istekleri de metinlerde yer almaya başladı. İlk olarak da 1 Ocak 1921'de "Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti"nin, programına dâhil edilmiştir. Türkiye'deki kadın hareketi Batıdaki kadın hareketinden farklı bir seyir takip ediyordu. Söz konusu durumda, geleneklerin ve toplumda kadına biçilen rolün önemi büyüktü. Kadının yerinin evi olduğu kanısı, toplumda çok yaygın kabul görmekteydi. Bununla beraber eğer kadın bir meslek edinecekse, bunun öğretmenlik olması en iyisi olacaktı. Oysa Türkiye'de ve dünyanın çoğu ülkesinde kadınlar, yaşamın en zor alanında bile var olabileceklerini kanıtlamıştı. Kadının ülke sorunlarını sahiplenmesi ve çözüm yolları araması, siyasete olan ilgisini göstermekteydi.

Mütareke, Millî Mücadele ve bu süreci takip eden yıllarda, kadınının siyasete katılma isteği ve bu yoldaki etkinlikleri daha da artarak devam etti. Başta erkekler olmak üzere kadınlar arasında da kadına siyasal hakların tanınması ön koşullu olarak tartışılmaktaydı. Tartışmalarda öncelikle kadının eğitilmesi gerektiği görüşü öne çıkmaktaydı. Örneğin Latife Hanım, *“Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum. Bu oy verme ve Büyük Millet Meclisine seçilme hakkı demek ama şuna da inanıyorum ki, eğitim oy hakkından ve kamu hizmetlerinden önce gelmeli. Köylülerin sırtına oy hakkını yüklemek saçma olur.”* derken; Nezihe Muhittin ise, *“Birçok konularda işbaşına geçen hanımlar ancak aydın bir kadın çoğunluğunun seçtikleri olmalıdır.”* diyordu.

Söylemlerden anlaşıldığı gibi kadın hareketinin temsilcileri olan aydın kadınlarca, cahil kadın topluluğuna seçme hakkının verilmesi uygun görülmemekteydi. Seçme hakkının kadının eğitilmiş hale getirilmesinden ve kültür seviyelerinin yükseltilmesinden sonra alınması, kadın hareketinin, 1920’li yıllardaki temel hedeflerindendi. Aslında demokratik yaşamın sağlıklı yürüyebilmesi için doğru olanı da buydu denilebilir ama doğru olmayan cahil erkekler için aynı ölçütlerin söz konusu edilmemiş olmasıydı. Erkeklerin cahili de aydını da siyasal haklarını, I. Meşrutiyetten itibaren kullanmaya hak kazanmışlardı.

1920’li yıllarda kadın hareketi, siyasal hak arayışı çerçevesinde, öncelikle seçilme hakkı üzerinde durmaktaydı. Bu hakkın da aydın kadınlara verilmesinden yana bir tavır sergileniyordu. Aydın kadın grubunun dışında kalan kadınların büyük kısmı ise kadının mevcut durumunu içselleştirmişti. Hatta “mahalle baskısı” çerçevesinde yeniliklere karşı çıkan kadınlar bile vardı.

Aydın kadınlar tarafından yürütülen kadın haklarının siyasal boyutuna ilişkin tartışmalar, 1923 yılı baharında tekrar alevlendi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı almıştı. Mevcut seçim yasasının bazı maddelerinin değiştirilmesiyle ilgili kanun tasarısı görüşmeye açıldı. Tasarıda 18 yaşını geçen her erkek Türkün seçmen olması ve bir milletvekilliği için gerekli olan 50 bin oyun,

20 bin oya indirilmesi isteniyordu. Tasarı, nüfus durumu ve milletvekili sayısı ile ilgiliydi. Kanun tasarısının görüşülmesi esnasında Hüseyin Avni Bey (Ulaş), söz aldı ve kadınların henüz oy kullanacak olgunluğa erişmediğini ancak gelişip oy hakkını alma seviyesine yükselene kadar, aile reisine oy vermiş gibi algılanarak 20 bin erkek nüfusun bir milletvekili seçmesinin esas alındığını söyleyerek teklife destek verdi. Bu çıkış kadınların siyasal hakları konusunun ilk defa mecliste söz konusu edilmesini sağladı. Bu gerekçeye itiraz eden ve kadınların siyasal hakkını savunma cesaretinde bulunan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi'nin konuşması bazı milletvekilleri tarafından masa kapaklarına vurularak kesildi. Karşı görüştekilerin gerekçesi hazırды. Onlara göre siyasal haklardan önce kadının eğitilmesi ve kültürünün artırılması gerekiyordu. Bu samimiyetten uzak bir yaklaşımdı. Eğer bu gerçekçi bir saptama olsaydı, kanun tasarısında, seçme ve seçilme hakkının eğitimli erkek ve kadına verilmesi hususu esas alınırды.

Meclisteki üyelerin çoğunluğunun siyasal bağlamda kadın haklarına bakışı, toplumdaki algının bir yansıması mıydı? Buna net bir yanıt verilememekle beraber mebusların çoğunluğunun, kadına siyasal hakkının tanınmasından yana olmadığı açıktı. Seçim kanunundaki değişiklik tasarısında kadınlar dışarıda bırakılmıştı. Kanunlaşması da sadece erkekleri kapsayacak şekilde gerçekleşti.

Bu gelişmeler üzerine 30 Mayıs 1923'te kadınlar, siyasal haklara giden yolu açmak; için faaliyete geçeceklerini duyurdular. 15 Haziran 1923'te Nezihe Muhittin'in başkanı olduğu "Kadınlar Halk Fırkası" kuruldu. Fırkanın kuruluşunun ertesi günü 16 Haziran 1923'te yasal izin almak için valiliğe başvuruda bulundular. Valilik durumu İçişleri Bakanlığına bildirdi ve Bakanlıktan gelecek karara göre hareket edileceği basına yansıdı.

Kuruluşunun ilanı ile birlikte Partiye, yabancı ve ulusal basının ilgisi büyük oldu. Fırkanın amacı öncelikle kadınların aydın hale getirilmesi ve kültürlerinin artırılması için çalışılmaktı. Fırkanın programında, siyasal hak isteği ise ön koşula bağlanmıştı. Ayrıca siyasal haklar, hak etme ve

liyakati gerektirdiği için, kadınlar memleketin siyasal, toplumsal ve iktisadi sorunlarında etkin olarak kendilerini kanıtladıktan sonra siyasal haklar için nizamnameye bir ilke ekleneceği hususu yer almıştı. Kadınların Belediye seçimlerine katılmaları için çalışılacağı konusu da vardı.

Fırkanın kurucularından Şukufe Nihal Hanım, Partinin siyasal boyutuyla ilgili olarak, “...Siyasal faaliyetimize gelince: Bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değil. Fakat siyasal bir gayesi olduğuna şüphe yoktur.

Öncelikle sosyal ve ekonomik hayatta varlığını ispat edikten sonra siyasal alanda kazanmaları lazım gelen mevkii teminde kadınlar bu mevkii kazandıktan sonra siyasal hayata katılmaları ve hatta mebus olmak istemeleri de pek tabiidir.” diyordu. Aslında kadının siyasette yer alması arzusu toplumda ortaya çıkmıştı. 1923 seçimlerinde kadına henüz seçme ve seçilme hakkı tanınmamışken, ülke için hizmet eden bazı hanımlara erkek seçmenler tarafından oy verildi. Bu durumu, Hâkimiyeti Milliye, “...Bugün gerçi bir kadın vekilimiz yoktur, fakat cereyan-ı hadisat bunun imkânını göstermiştir. Kalplerimizde bu şerefın tam bir mevkii bulunmaktadır.” diye son bulan yazısıyla kamuoyuna duyurdu.

Kadınlar Halk Fırkası kurucuları, bir taraftan izin beklerken bir taraftan da kadının aydın hale getirilmesini ve kültürünün arttırılmasına amaçlayan etkinlikler başlamıştı.

Bu süreçte, izin başvurusuna olumsuz cevap geldi. Partiye izin çıkmamıştı. Gerekçede, henüz siyasal haklarını almamış olan kadınların parti kurmasına yasalarca izin verilemeyeceği ifadesi yer alıyordu. Ancak kuruculardan bazı kadınlar, olumsuz yanıtta, tüzüğün çok taşkın olmasının da etkisi olduğunu ileri sürdüler. Bu konuda Nezihe Muhittin, “Çünkü bu tüzükte kadınlarımızın askerlik görevlerini yerine getireceklerine ait bir madde bile vardı.” diyecekti

Bundan sonra tüzük üzerinde değişiklik yapıldı. İsmi de “Türk Kadın Birliği” olarak değiştirildi. Dernek olarak nitelendirilen birliğin kuruluş tarihi 7 Şubat 1924’tü. Tekrar Valiliğe izin başvurusunda

bulunuldu. Bu defa bir hafta sonra Valilikten olumlu cevap geldi.

Birliğin tüzüğünde derneğin amacı, “Kadınlığı düşünsel ve sosyal alanlarda yükselterek, modern ve olgun bir düzeye erdirmek... (madde: 3)” olarak belirlendi.

Tüzüğün 2. maddesinde, “Türk kadın birliğı, Türk kadınıni sosyal ve siyasal haklar karşısında her türlü yükümlölük ve vatan ilgisini ispatlayacak bir *düzeye eridirmeye çalışacaktır.*” denilerek siyasal haklar konusuna da yer verildi.

Kadın Birliğinin ilk siyasal girişimi, 1925’te gerçekleşti. İstanbul’da boşalan bir milletvekilliğı için yapılacak ara seçime mevcut yasaların mümkün kılmamasına rağmen kadın adaylarla katılmak için başvuruda bulunuldu. 1925 yılının şubat ayında, Kadın Birliğı, -bu kez Valiliğı değıl- Belediye Başkanlığına verdiği dilekçeyle Halide Edip ve Nezihe Muhiddin’i aday gösterdi.

Bu tür eylemlerden sonuç alınamayacağı belliydi. Propagandaya yönelik olduğunu söyleyebileceğimiz söz konusu girişimin amacı, kadının siyasal hakları konusuna, kamuoyunun ve Meclisin dikkatini çekmek olabilirdi

Türk Kadınlar Birliğı, Mart 1927’de yapılan kongresinde derneklerinin tüzüğüne -ön koşulsuz- kadının siyasal hakları için çalışılacağını bildiren 2. Maddeyi ekledi.

Birlik Başkanı Nezihe Muhiddin “*İnkılapları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi katılacağız. Kanunlar sosyal hayatın ihtiyaçlarına intibak eder.*” Diyerek görüşünü açıklamıştır.

Ancak tartışmalar bununla sınırlı kalmamış, 21 Haziran 1927 tarihinde TBMM’de görüşülen Askeri Mükellefiyet Kanunu çerçevesinde konu tekrar meclis gündemine gelmiş ve Giresun Milletvekili Hakkı Tarık (Us) ve Milli Savunma Bakanı Recep (Peker) de Kadınlar Birliğı’nin, kadınların seçimlere katılmasına dair isteğine çok olumlu bir yaklaşım sergilememişler kadınları askerlik yapmaya davet etmişlerdir.

Bu durum Kadın hareketinin siyasal hak arama mücadelesi

boyutundan baktığımızda bir ilki oluştuyordu. O güne kadar siyasal hak istekleri ön koşullu olarak belgelerde yer almıştı. 1927'deki gelişmede Cumhuriyet Döneminde kadın hakları konusunda yaşanan gelişmelerin etkisi büyüktü. Aynı yıl yapılacak seçimlere katılmak için birlik içinde tartışmalar yapıldı. Ama kadınlara siyasal haklarını tanıyan yasal değişiklikler yapılmadığından dolayı bu girişim de sonuçsuz kaldı.

Burada hemen bir parantez açmak istiyorum.

Siyasal ve sosyal alandaki reformlar, kadınların işgücüne katılımının da artırılması yoluyla perçinlenmiştir. Kentleşme ve sanayileşme ile birlikte ülkenin ekonomik yapısı modernleşirken kadınların çalışma hayatına katılımı da artmış, tam bir eşitlik sağlanamasa da erkeklerle özdeş tutulan kimi mesleklerde cumhuriyetin sembolü haline gelen kadınlar da yer almaya başlamıştır. Atatürk'ün manevi kızı ve Türkiye'nin ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu olan Sabiha Gökçen, bunların muhtemelen en önemli örneğidir. Gökçen savaş pilotu olarak görev yaparken Türkiye'de kadınların askerlik yapmasının yasal dayanağı bulunmamaktadır. Gökçen bu görevi fiilen sürdürse de hukuki statüsü tartışmalıdır ve orduda onun dışında kadın personel yoktur. 1937 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına akrobasi gösterileriyle katılan Gökçen aynı günün akşamında Atatürk'le birlikte ve yine askeri üniformasıyla Cumhuriyet Balosu'na katılmıştır. Baloda Atatürk'ün de teşvikiyle dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'la görüşerek kadınların asker olmalarına izin verilmesini talep eden Gökçen olumsuz yanıt alır. Gökçen'e göre Atatürk Türk kadınlarının yargıç, doktor, mühendis, mimar, gazeteci, polis, havacı ve asker olabilmelerinden yana olsa da onların analık göreviyle yetinmelerini isteyen Çakmak'ı kırmak istememiştir.

Ancak zaman içerisinde Gökçen'in kadınların asker olabilmeleri dileğinin çeşitli gelgitlerin ardından yasal güvenceye kavuştuğunu da eklemek gerekir. 1955 yılında Kara Harp Okulu giriş nizamnamesindeki “*Türk öğrencisi*” ifadesini dayanak göstererek kayıt yaptırmak için başvuran İnci Arca adlı kadın talebi kabul edilmeyince açtığı davayı

kazanmış, Arca'yla birlikte bir grup kadın öğrenci Harp Okulu'na girmiştir. Ancak 1963'te Harp Okulu'nun nizamnamesine “*Türk ve erkek*” olma şartı getirilerek kadınlara subaylık yolu bir kez daha kapatılmış, 1990'larda ise bu engelin kaldırılmasıyla kadınlar ordu da görev almaya başlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Kadınlara seçme ve seçilme hakkı üç aşamada verilmiştir.

Kadınlara Belediye Seçimlerinde Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi (3 Nisan 1930)

Kadınlara ilk seçme ve seçilme hakkı belediye seçimleri için verilmiş; 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen Belediye Kanunu'nun 23 ve 24. maddeleri değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikle kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlara siyasi hakların verildiği Belediye Kanunu'nun Meclis oturumunda söz alan vekiller kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi üzerine konuşmalar yapmıştır. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya kadınların yaptıkları fedakârlıklarla bunu hak ettiğini söylerken Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu da benzeri bir konuşma yaparak “Bir gün gelecek, kadınlar da mebus seçimine de iştirak edecekler...” demiştir.

Basında da kadınların seçme ve seçilme haklarıyla ilgili lehte ve aleyhte yazılar yayınlanmıştır. Yunus Nadi, verilen bu hakkı desteklemiş, “Kadına hakkı olan mevkii vermekle Türk cemiyeti maddeten ve mübalağasız bir misli artmış ve en azından manen yüz bin kere yükselmiştir.” diyerek kadınlara verilen bu haktan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve bu hakkın daha da genişleyeceğini yazmıştır.

Kanun'un aleyhinde çıkan yazılarda ise kadınların siyasete girdikleri zaman ev işleri ve çocuklarıyla yeterince ilgilenemeyecekleri, bu nedenle “kadının yerinin ev” olduğu düşüncesini savunanlar da olmuş; karikatürler çizilerek aynı mesajlar verilmeye çalışılmıştır. Kanun

hakkında lehte ve aleyhte yazılanlar bir tarafa bu Kanun Türk kadınına ilk defa seçme ve seçilme hakkı verdiği için büyük önem taşımaktaydı.

Basında kadınların belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahip olmasına ilişkin yazılar çıkarken başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerinde de kutlamalar yapılmıştır.

Kadınlar 7 Nisan 1930 tarihinden itibaren CHF'ye üye olmaya başlamış; Afet İnan Ankara'da Parti'ye giren ilk kadın olmuştur. İstanbul'da CHF Parti Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa'nın eşi Resmîye Hanım, İzmir'de ise Benal Nevzat Hanım Parti'ye kayıtlarını yaptırmıştır. “Katılımlar yalnızca İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerle sınırlı kalmamıştır. Her gün her ilden onlarca, yüzlerce kadın CHF'na katılmıştır. Kırklareli, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne bu illerden bir kaçıdır. Söz konusu illerde partiye, yalnızca 1935 yılı ocak ayında 13.700'den fazla kadın kaydolmuştur.”

Kadınlar siyasal haklarını ilk kez 1930 yılında Eylül ayından Ekim ayına kadar süren Belediye Seçimlerinde kullanmıştır. Böylece ilk defa bazı belediye meclislerine de girmeye başlamışlar; ilk Belediye Başkan Yardımcısı Zehra Hanım olmuştur. Kendisi Bursa Belediye Başkan yardımcılığına getirilmiş; Konya Belediye Meclisi azalığına Nuriye Cemal Hanım ile Nazime Kazım Hanım seçilmiştir. Kastamonu Şehir Meclisi'ne ilk kadın üye olarak İnebolulu Havva Hanım; Gümüşhane Şehir Meclisi'ne Nuriye Okaya; Muğla Şehir Meclisi üyeliğine Makbule Hanım ile Fethiye Hanım; Konya Şehir Meclisi üyeliğine de Belkıs Sami seçilmiştir.

Artvin Yusufeli Kılıçkaya beldesinde belediye başkanlığı yapan Sadiye Hanım Türkiye'deki ilk kadın belde belediye başkanıdır (1930). Muhtemelen onun hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız ve küçük bir beldenin belediye başkanı olduğu için kendisinden çok fazla söz edilmemektedir.

Bu nedenle daha çok 1950 yılında Mersin'de Belediye Başkanı

seçilen “Türkiye’nin ilk kadın belediye başkanı” olarak Müfide İlhan kabul edilmektedir. 1968’de seçilen Leyla Atakan da tek dereceli seçimlere geçilince seçilen belediye başkanıdır.

Günümüze baktığımızda 31 Mart 2024 mahalli seçim sonuçlarına göre: 81 kentin 11’inde kadın belediye başkanları seçildi.

Kadın belediye başkanı çıkaran büyükşehirler Aydın, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep ve Tekirdağ oldu. Afyonkarahisar, Ağrı, Batman, Bilecik, Edirne ve Siirt’te de seçimleri kadın adaylar kazandı.

Türkiye genelinde 922 ilçenin 61’inde de kadın belediye başkanları seçildi.

Türkiye genelindeki oy oranlarına göre seçimi üçüncü sırada bitiren YRP hiç kadın aday ıkarmazken, MHP’den sadece bir aday seçildi. (Kütahya-Simav)

Kadınlara Muhtar ve İhtiyar Meclislerinde Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesi (28 Ekim 1933)

Mustafa Kemal Paşa, kadınların seçme ve seçilme hakkının olmadığı bir ülkede gerçek demokrasinin olmayacağını düşünüyordu. 1933’te şöyle demişti: “Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir gereği olacaktır.”

Kadınlar, belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkından sonra 26 Ekim 1933’te, 1924 tarihli Köy Kanunu’nun 20. ve 30. maddelerinde yapılan değişlikle muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde, oy kullanma ve seçilme hakkını kazanmış; Kanun 28 Ekim tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kanun’un müzakeresi esnasında Dâhiliye Vekili Şükrü Bey, Türk kadınının köy hayatındaki rolüne değindikten sonra bunun zaten kadınların hakkı olduğunu savunmuştur.

Kadınlara belediye seçimlerinde ilk kez seçme ve seçilme hakkı verildiği zaman özellikle basında yer alan olumsuz görüşler bu sefer çok fazla

görülmemiş daha çok Kanun'un Meclis görüşmelerine yer verilmiştir. Bu hakkın verilmesinden sonra Aydın'ın Güre ilçesinin Demirci Dereköyü'nde 2 Kasım 1933'te yapılan seçimlerde Gül Esin Aydın, Türkiye'nin seçilmiş ilk kadın muhtarı olmuştur.

Günümüzde kadınların muhtar seçimlerindeki durumuna baktığımızda Yerel seçimde kadın muhtar sayısı yüzde 100'e yakın artarak, bin 134'ten 2 bin 150'ye yükseldi. 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimlerinde ülke genelinde kadın muhtar sayısı yüzde 100'e yakın arttı. Daha önce bin 134 olan kadın muhtar sayısı, bu seçimle birlikte 2 bin 150'ye yükseldi. Toplam sayı 50.370

Kadınlara Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesi (5 Aralık 1934)

Belediye ve muhtar seçimlerinden sonra kadınlara milletvekilliği seçme ve seçilme hakkının verilmesi için kamuoyu oluşturma çabaları devam etmiştir. Kadınlara seçme ve seçilme konusunda siyasi haklarını tamamlayacak bu hakkın verileceği günlerde Ankara Türk Ocağı salonunda kadınların bir araya geldiği toplantılar düzenlenmiş, konu ile ilgili konuşmalar yapılmış ve toplantı sonunda Millet Meclisine kadar gösteri yürüyüşü yapılması kararı alınarak eylem gerçekleştirilmiştir.

Aydın bir kadın topluluğunun Meclis önünde yüksek sesle konuşmalarını, olayı bilmeyen çalışma odasında olan (!) Atatürk haberi alınca, çevresindeki milletvekillerine “Bakın bakalım hanımlarımız ne istiyorlar, bana da bilgi getirin” demiştir. Gidip kalabalığı gören milletvekillerinin telaşlı hâli karşısında Atatürk, “Arkadaşlar, kadınlarımız Meclis'te görev isteğinde haklıdırlar. Hemen kanun tasarısı için çalışmalara başlayınız” direktifini vermiştir.

Kadınların seçme ve seçilme hakkını alabilmesi için anayasa ile seçim kanununda değişiklik yapılması şarttı.

Başbakan İsmet İnönü (Malatya) Meclis kürsüsüne gelerek

“Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri, erkeklerle beraber daima memleketin ve milletin alın yazısı üzerinde söz ve etki sahibi olmalarıdır” demiştir. Bu hakkı, Türk kadınına “bir iyilik olsun diye” vermediklerini, Türk kadınına ait olan ancak geçmişte elinden alınan hakkı Türk kadınına geri verdiklerini, Millî Mücadele’de kadınların erkeklerle omuz omuza nasıl canla başla çalıştıklarını anlatmış; “Türk Devrimi denilince bunun kadının kurtuluş devrimi olduğu beraber söylenecektir” demiştir.

192 milletvekilinin imzasıyla Meclis’e sunulan anayasa değişikliği teklifi 258 milletvekilinin oybirliği ile kabul ettiği 5 Aralık 1934 tarihli ve 2598 sayılı Kanun’la kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Söz konusu Kanun, 11 Aralık 1934 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Saffet Arıkan Bedük, Recep Peker, Necip Ali Küçüka, Fethi Okyar, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya’nın da bulunduğu bir sohbette, Cumhuriyet’in 10. yılı münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa, “Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet’i kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz.” sözleriyle, hükümetin kadınların siyasi hakları meselesi için bir silsile politikası izlemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Atatürk, 1934’te Türk kadınlarına milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi üzerine de şunları söylemiştir:

“Bu karar, Türk kadınına sosyal ve siyasi hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. (...) Siyasi hayatta, belediye seçimlerinde tecrübesini yapan Türk kadını bu kez de milletvekili seçme ve seçilme suretiyle haklarının en büyüğünü elde etmiş bulunuyor. Çağdaş ülkelerin birçoğunda kadınlardan esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu yetki ve ehliyetle kullanacaktır.”

Türk kadınına milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesi Türk ve yabancı basında yer almıştır.

Atatürk’ün öncülüğünde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, dünyada

kadınlara seçme ve seçilme hakkı veren öncü ülkelerden biridir. Türkiye; Yeni Zelanda, Avustralya, ABD, Kanada, Güney Afrika, Finlandiya, Danimarka, İzlanda, Rusya, Avusturya, Almanya ve İngiltere'den sonra; Fransa (1945), Belçika (1944), İtalya (1946), Japonya (1945), Çin (1947), Hindistan (1950), İsviçre'den (1971) önce kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermiştir.

Bu nedenledir ki Uluslararası Kadın Hakları Derneği'nin 12. Kongresi, 18-24 Nisan 1935'te İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda Türk Kadınlar Birliği'nin ev sahipliğinde yapılmıştır

1935 Genel Seçimleri

Yeni mebus seçimi hakkında meclisin verdiği karar Başvekâletten geçerek İçişleri Bakanlığı'na gelmiş ve bütün vilayetlere bildirilmiştir. Bunu takiben seçmen defterlerinin doldurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Yeni mebus seçimi hakkında meclisin verdiği karar Başvekâletten geçerek İçişleri Bakanlığı'na gelmiş ve bütün vilayetlere bildirilmiştir. Bunu takiben seçmen defterlerinin doldurulması için çalışmalar başlatılmıştır.

İçişleri Bakanlığı'ndan gelen talimata göre 22 Aralık 1934 tarihi itibarıyla bütün vilayetlerde seçim defterleri asılmaya başlanmıştır. Defterler 15 gün asılı olarak duracak ve 5 Ocak 1935 Cumartesi günü indirilecektir. Bu müddet zarfında isimleri yazılı bulunmayanlar şubelere başvurarak isimlerini ilave ettirmeleri istenmiştir. Kadınlar kendilerine verilen haklardan yararlanmak üzere Halk Fırkasının çeşitli şubelerine yazılmak için müracaat etmişlerdir. Fırka teşkilatı bu müracaatları kolaylaştırmış, fırka heyeti idareleri arasına kadın aza da almıştır. CHF umumi reislik divanı Atatürk'ün başkanlığında 2 Şubat'ta Dolmabahçe'de toplanarak fırka mebus adaylarını tespiti başlatmıştır. Aday seçim sonuçları 4 Şubat'ta tamamlanarak 5 Şubat'ta bütün yurda ilan edilmiştir. 8 Şubat 1935 Cuma günü memleketin her tarafında yapılan milletvekili seçimi aynı gün tamamlanmış ve 17 kadın milletvekili meclise girmiştir.

1936 yılında yapılan ara seçimlerde Hatice Özgener'in Çankırı'dan milletvekili seçilmesiyle Meclis'teki kadın milletvekili sayısı 18'e yükselmekle birlikte yüzde olarak kadınların Meclis'teki oranı 4,6 idi. 2007 seçimlerinde alınan yüzde 9,1 oranına kadar bu oran yakalanamamıştır.

8 Şubat 1935 Seçimlerinde seçilen kadın milletvekilleri:

Afyon Mebrure Gönenç (Mersin Belediye üyesi)

Ankara Satı Çırpan (Ankara Bitik Nahiyesi Kazanköy Muhtarı)

Antalya Türkan Baştuğ (Antalya'da Lise Müdürü)

Balıkesir Sabiha Gökçül (İzmir Kız Muallim Mektebi Müdürü)

Bursa Şekibe İnel (İnegöl İsaviran'da Çiftçi)

Diyarbakır Huriye Baha Önel (Pedogoji Muallimi)

Edirne Dr. Fatma Şakir

Erzurum Nakiye Elgün (İstanbul Şehir Meclisi Üyesi)

İstanbul Fakihe Öymen (Bursa Kız Lisesi Müdürü)

İzmir Benal Nevzat (CHF Vilayet İdare Meclisi Üyesi)

Kayseri Ferruh Güpgüp (Kayseri Belediye Üyesi)

Konya Bediz Aydılek (Bolu Belediye Üyesi)

Malatya Mihri Pektaş (Türkçe Muallimi)

Samsun Meliha Ulaş (Samsun Lisesi Muallimlerinden)

Seyhan Esma Nayman (Adana Belediye Üyesi)

Sivas Sabiha Görkey (Tokat Orta mektep Muallimi)

Trabzon Seniha Hizal (Eski Maarif Umum Müfettişi ve Yeni Türkiye Mektebi Müdürü)

14 Mayıs 2023 Milletvekili Seçimi ve TBMM'sinde

Kadınlar

Türkiye'de kadınlar seçme ve seçilme hakkına birçok ülkeden daha önce, 5 Aralık 1934'te kavuştu. 1935 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 17 kadın milletvekili girdi. Ancak aradan geçen 91 yıla rağmen Türkiye'nin bu konudaki karnesi hala zayıf. Şu anda Meclis'te kadınlar yüzde 20,1 oranında temsil ediliyor. Aslında 91 yılı değerlendirdiğimizde bu tabii ki hüznün verici bir sonuç. Kadınlar hakkımız olan eşit temsili

istiyoruz. Tüm karar alma mekanizmalarında sandalyelerin yarısı kadınlara ait olmalıdır. Bu, iş hayatında, adalette, siyasette, yerel yönetimlerde, her karar alma mekanizmasında kadın temsiline de eşitlikçi bir bakış açısıyla tesis edilmesi gerekli. Ümit verici bir noktada değiliz.

Kota uygulamasını grubu olan partileri açısından incelersek; iktidar partisinin kadın kotasına baktığımızda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tüzüğünde kota uygulaması yok.

Ana muhalefet Cumhuriyet Halk Partisi'nin %33 oranında var, Halkların Demokratik Partisi %41, HDP'nin de eş başkanlık sisteminden dolayı yüzde 50 bir kota uygulaması var.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin kota uygulaması yok.

İyi Parti cinsiyet eşitliği kavramını benimsediğini bu çerçevede tüzüklerine bilinçli bir şekilde kadın kotası ifadesini kullanmadıklarını ve “en az yüzde 25 cinsiyet kotası uygulanır” söylemini tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Ancak sistem içerisinde kotanın olması, kadınların siyasi parti tüzüklerinde yazılı olan kotayı elde ettiği anlamına gelmiyor. Kotalar siyasi erk tarafından kararlılıkla benimsenmediği sürece yalnızca tüzükte bir yazı olarak kalıyor. Biz kadınlar -mış- gibi davranılmasından ziyade yazılan kotalara uyulmasını istiyoruz. Aslında kota da eşitlikçi sisteme uygun değil. Yarı yarıya kadınlara listelerde yer verilmesi gerekir. Ancak burada da kotaya uyduk kadın aday gösterdik diyerek kadınları seçilemeyecek sıralara koyarak göstermelik bir uygulama olmamalı.

Kadınlar bir siyasi partiyi destekliyorlarsa o partinin seçim listelerini incelemeli. Kadınları hangi sıralardan aday gösterdiklerini iyice değerlendirmeli ve erkek egemen yapıyı değiştirmek adına oylarını ona göre kullanmalı. Hiç kimse kadınlar istemiyor, gelmiyor onun için yok demesinler. Kadın her zaman her yerde var ama siyaset kadın işi değil deniyor neden acaba anlatırlarsa anlamak istiyoruz. Siyaset kulisle oluyor. Kadına her zamanki gibi eşi, çocukları ve toplum tarafından yerinin evi olduğu hatırlatması yapılıyor. Dolayısıyla kadın siyasetin karar mekanizmalarında yer alamıyor.

14 Mayıs 2023 Pazar günü gerçekleşen 28. Dönem Milletvekili Genel Seçiminin sonuçlarına baktığımızda 600 milletvekilinin dağılımı şöyle: Cumhur İttifakı'nın milletvekili sayısı 322, Millet İttifakı'nın milletvekili sayısı 213, Emek ve Özgürlük İttifakı'nın milletvekili sayısı ise 65 oldu. Yeni dönemde, AK Parti 267, MHP 50, Yeniden Refah Partisi 5, CHP 169, İYİ Parti 44, Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi 61, Türkiye İşçi Partisi 4 sandalye kazandı. Kadın milletvekili dağılımı ise geçmiş döneme göre biraz daha artmış durumda. 28. Dönem Parlamentosunda 479 erkek, 121 kadın milletvekili görev yapacak. Geçtiğimiz dönemin sonunda kadın milletvekili sayısı 100, erkek milletvekili sayısı ise 477'ydi. Böylece Meclis'te geçtiğimiz dönem %17,1 olan kadın temsil oranı, yeni dönemde %20,1'e yükseldi.

Siyasi Partilere Göre Kadın Milletvekilleri Meclis'e en çok kadın milletvekili ise Yeşil Sol Parti'den girdi. Bu oranı sırasıyla AK Parti, CHP, İYİ Parti ve MHP takip etti. Bu orana göre AK Parti'den 50, CHP ve Yeşil Sol Parti'den 30, İYİ Parti'den 6, MHP'den 4, Türkiye İşçi Partisi'nden ise 1 kadın Milletvekili Meclise girdi.

Detaylandırarak olursak;

AK Parti'nin 267 milletvekilinin 50'si kadınlardan oluştu. Dolayısıyla, AK Parti'nin %17,9 olan kadın milletvekili oranı %18,7'ye çıkmış oldu. YSP'de 61 milletvekilinden 30'unu kadınlar oluşturdu. Böylece kadın temsil oranı %49 ile diğer partilere göre en yüksek düzeyde. CHP'nin 169 milletvekilinin 30'unu kadın milletvekilleri oluşturdu. CHP'nin, geçen dönem %12,2 olan kadın milletvekili oranı %17'yi buldu. Yine 27. Yasama Dönemi'nde 50 milletvekilinden sadece 4'ü kadın olan MHP'nin ise %10 olan kadın milletvekili oranı daha da düşerek %8 oldu. Geçen dönem, 44 milletvekili bulunan İYİ Parti'de yalnızca 6 kadın milletvekili vardı. İYİ Partinin, geçen dönem %6,9 olan kadın milletvekili oranı %13,7'ye yükseldi.

Dünya ile Kıyaslandığında Durum Nedir? Kadınların yasamaya katılımı konusunda 'Parlamentolar Arası Birlik'in (IPU), 2023 yılı için hazırladığı verilere bakıldığında, parlamentodaki kadın temsilci oranı

%40'ın üzerinde olan 29 ülke var.

1 Ocak 2023 verilerine göre OECD ülkelerinde milletvekillerinin yüzde 34'ü kadın. Türkiye'de ise bu oran yüzde 17. Türkiye 42 ülke içinde sondan üçüncü sırada. 14 Mayıs 2023 seçimlerinde bu oran yüzde 20,1'e yükseldi.

Türkiye'den daha kötü durumda olan ülkeler ise yüzde 10 ile Japonya ve yüzde 13 ile Macaristan.

Kadınların katılımı konusunda dünyanın en başarılı ülkeleri Afrika ve Latin Amerika ülkeleri. Diğer yandan bu ülkelerin büyük bir bölümü 1940'larla birlikte kadınlara seçilme hakkı tanındı ve kota vb. uygulamalarla kadınları siyasette desteklediler. 27. Yasama Döneminde dünya sıralamasında %17,4 oranla 133. sırada yer alan Türkiye, yeni dönemle birlikte 113. sıraya yükseldi ve Moritanya ile Bahreyn arasında yerini aldı.

Birleşmiş Milletler verilerine göre, tüm dünyada kadın milletvekili oranının ortalaması %22

Türkiye %20,1 ile dünya standartlarının altında yer alıyor.

Türkiye, kadın milletvekili oranında dünyadaki 192 ülke içinde 119.sırada yer alıyor.

Türkiye Avrupa'da 37 ülke içinde ise sondan üçüncü sırada. Birçok Afrika ülkesi listenin üst sıralarında bulunuyor. Zirvede ise Ruanda, Küba, Bolivya ve Meksika bulunuyor. Kadın milletvekili oranında Türkiye birçok Afrika, Asya ve Orta Doğu ülkesinin gerisinde yer alıyor.

Bağımsız 7 Türk Cumhuriyeti arasında 6. Sırada. Özbekistan'da %30, Kazakistan'da %27, Türkmenistan'da %25, Kırgızistan'da %19, KKTC'de %18, Türkiye'de %17, Azerbaycan'da %16.

Türkiye'de kadın cumhurbaşkanı ve Meclis başkanı olmadı. Bağımsız Türk Devletlerinden yalnızca Kırgızistan'da Roza Otunbayeva 2011'de anayasa hazırlanıncaya kadar cumhurbaşkanlığı görevini yürüttü.

TBMM'de kadınların temsil sorunu komisyonlarda da kendini gösteriyor. Örneğin Milli Savunma Komisyonu'nda Ayyüce Türkeş Taş

seçilinceye kadar hiç kadın üye yoktu.

1993 yılında Tansu Çiller ilk kadın başbakan oldu.

Türkiye kadın bakan oranında 42 ülke (OECD)içinde son sırada bulunuyor.

Türkiye’de kadınlar genellikle bir bakanlık veriliyor o da Kadın ve Aileden sorumlu bakanlık.

14 Mayıs 2023’te yapılan seçimlerde 28’inci Yasama Dönemi’nde illere göre 31 ilde kadın milletvekili yok. Adıyaman, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çorum, Elâzığ, Erzincan, Gümüşhane, Iğdır, Karabük, Karaman, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Kütahya, Niğde, Ordu, Rize, Sinop, Tokat, Uşak, Yozgat ve Zonguldak kadın milletvekilleri tarafından temsil edilmeyen iller arasında. Nevşehir ve Giresun ise Meclis’e ilk kez kadın milletvekili gönderen iller oldu.

Kadınların siyasi temsiline yönelik engellerin başında; siyasi temsilde erkek egemenliği, ekonomik engeller, eğitim durumu, kadınlarda özgüven eksiliği, aile sorumlulukları, eril siyasetin ve siyasetçilerin kadın temsiline bakışı ve seçim/kota sistemi.

Türkiye’de kadınların siyasi temsil düzeyleri olumlu bir yönde ilerlese de istenilen seviyede değildir. Araştırma sonuçları, katılımcıların siyasette karşılaştıkları zorlukların yalnızca bireysel değil, sistematik ve yapısal sorunlardan kaynaklı olduğuna işaret etmektedir. Buna göre kadınların siyasette karşılaştığı kısıtlamaların en temelinde eril model siyaset olduğu görülmektedir. Erkek egemen siyasi yapıların ve bu yapıların ürettiği cinsiyetçi engellerin aşılması, kadınların siyasette daha fazla temsil edilmesi için kritik öneme sahiptir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sadece söylemde değil, pratikte de hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu noktada kadınların siyasetteki varlık mücadelesi, bireysel çabaların ötesinde toplumsal ve yapısal bir dönüşüm gerektirmektedir. Toplumsal algı, norm ve beklentiler, kadınların siyasete katılımında ciddi engeller oluşturur niteliktedir. Özellikle ataerkil toplum yapısı, kadınların siyasi temsilde geri planda kalmalarına neden olan

yapısal ve kültürel engelleri derinleştirmektedir.

Kadınların sorunları çözülmediği sürece ailenin sorunları çözülemez. Sağlıklı bir toplum istiyorsak, sağlıklı ailelere sahip olmalıyız. Bunun içinde başta kadınlarımızın temel haklarını sağlamalıyız. Bu haklar nasıl sağlanacak? Tabii ki yasalarla... Ancak yasaların çıkması kadar uygulanması da önem taşımaktadır. Erkek egemen bir toplumda bu mümkün olamayacağı için, iş yine kadınlara düşüyor. Yani biz anneler kadına saygı duyan erkekleri yetiştirdiğimiz zaman bu sorunlar çözülebilecektir. Türkiye'de bunun gerçekleşebilmesi için en az 100-150 yıla ihtiyaç var gibi görünüyor.

Elbette daha kat edeceğimiz çok mesafe var ama bugün kazandığımız haklarında Atatürk ve cumhuriyet sayesinde olduğunu unutmayalım. Bu nedenle Atatürk'ü ve cumhuriyeti kuranları bir kere daha rahmetle ve minnetle anıyorum.

Sözlerimi, kızlarımızın çocukluklarını yaşadıkları, kadınların şiddete, tacize ve koca cinayetlerine maruz kalmadıkları seçme ve seçilme haklarını eşit adil kullanacakları bir dünyada görüşmek umuduyla bitiriyor ve saygılar sunuyorum.

KAYNAKÇA

Altıntaş, Z. (2017). İttihat ve Terakki'de kadın olgusu ve Selma Rıza.

Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6, 117-133.

Anayasa Mahkemesi. (1924). 1924 Anayasası. Web:

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>

Atatürk, M. K. (1959). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri II* (İkinci Basım).

(Toplayan: Nimet Unan). Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

- Atatürk, M. K. (1972). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V, (Derleyen: Sadi Borak-Utcan Kocatürk). Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 118.
- Berkes, N. (2016). Türkiye'de çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Caporal, B. (1982). Kemalizmde ve Kemalizm sonrası Türk kadını. (Çeviren: Ercan Eyüpoğlu). Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Cumhuriyet, 4 Nisan 1930.
- Çakır, S. (1997). Kadın tarihinden iki isim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin. *Toplumsal Tarih*, 46, 6-14.
- Çetinkaya, B.A. (2007). Musa Kazım Efendi'nin dini, siyasi ve felsefi düşüncesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2, 75-141.
- Çöker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi, (1994). Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 (I. Cilt)*. Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.
- Doğramacı, E. (1985). Cumhuriyet döneminde Türk kadını. *Erdem*, 1(1), 111-124.
- Göksel, B. (1984). Atatürk ve kadın hakları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 213-235.
- Göktürk Çetinkaya, S., (2019). *Halkın Seçtiği İlk Kadın Belediye Başkanı: Leyla Atakan*. Uluslararası Millî Mücadelede Servetiye Cephesi ve

Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-VI (pp.1217-1233). Kocaeli, Türkiye.

Hâkimiyet-i Milliye, 23 Temmuz 1923.

<https://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2021/12/27.-Donem-MV-Seciminde-Toplumsal-Cinsiyet-Esitligi.pdf>

<https://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2021/12/27.-Donem-MV-Seciminde-Toplumsal-Cinsiyet-Esitligi.pdf>

<https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/36974>

<https://www.mecliste.org/icerik/125/Yeni-Donemde-Mecelis%E2%80%99in-Kadin-Milletvekilleri>

<https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi>

İnan, A. (1969). *Medenî bilgiler ve M. K. Atatürk'ün el yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (1982). *Tarih boyunca türk kadının hak ve görevleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Resmî Gazete 7 Teşrinievvel 1336/28 Ekim 1933, S.2540, s.3183.

Resmî Gazete, 11 Aralık 1934, Sayı: 2877.

TBMM Zabıt Ceridesi Devre: IV, İçtima: IV, C. 25, s. 82-85. Düstur, Tertip: 3, C. 16, s. 36.

TBMM Zabıt Ceridesi, 5 Aralık 1934

TBMM Zabıt Ceridesi. (1921, 15 Kasım). C. 1, içtima 111, 15.11.1337/ 15 Kasım 1921, s. 222-225.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1923). D.1, C.28, İ.4, 17. İçtima (3.4.1339/ 1923),

s. 326-329.

TBMM ZC., D.3, C.18, İ.3, 43.

Toprak, Z. (1986). 1935 İstanbul uluslararası ‘Feminizm kongresi’ ve barış. *Düşün*, 24-29.

Toprak, Z. (1994). Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935). *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2, 5-12.

Tunaya, T.Z. (1988). *Türkiye’de siyasal partiler*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Uzman, N. (2010). *Cumhuriyet Türkiye’sinin İlk Kadın Milletvekilleri: Biyografileri, Genel Özellikleri ve TBMM’deki Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü II.Genç Bilim Adamları Sempozyumu, 17-18-19 Mayıs 2010, Ankara, Türkiye.

Vakit, 4 Nisan 1930.

Yaşar, S. (2013). Basındaki Bilgiler Işığında İlk Kadın Milletvekilleri, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 188.

Yılmaz, M. (2008). Türk milliyetçiliğinde sorun olan kadın. *21. Yüzyıl*, 2(5), 243-244.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız inkılâp: Nezihe Muhiddin kadınlar halk fırkası kadın birliği*. İstanbul: Metis Yayıncılık

OTURUM BAŞKANI Prof.Dr.Meşküre YILMAZ

Değerli katılımcılar şimdide **SOSYAL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK**

BAĞLAMINDA KAMU KURULUŞLARINDA

KADINkonulu konuşmasını yapmak üzere

Doç.Dr.Ayşegül DOĞRUCAN

Hocamızı kuşmasını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.Buyurun
hocam.

**SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
BAĞLAMINDA KAMU KURULUŞLARINDA
KADIN
Doç. Dr. Ayşegül DOĞRUCAN**

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik; Çevre Doğayı, toplumu ve ekonomiyi birlikte ele alarak, bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin yaşam hakkını da koruma anlayışıdır.

Sürdürülebilirlik, bireylerin ve toplumların **doğal kaynakları bilinçli kullanarak, çevreye zarar vermeden ve ekonomik-sosyal dengeleri gözeterek** yaşamalarını ifade eder. En sade haliyle: **Bugünü yaşarken geleceği tüketmemektir.**

Geleceğe sahip çıkmaktır.

Kavram; çevresel, ekonomik ve sosyal ,Ekonomi ,Sosyal boyutlarıyla bir bütünü ifade eder.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

1. Çevresel Sürdürülebilirlik

- Doğal kaynakların (su, toprak, hava, ormanlar) korunması
- Yenilenebilir enerji kullanımı (güneş, rüzgar vb.)
- Biyoçeşitliliğin korunması
- Atıkların azaltılması ve geri dönüşümün teşviki

2. Ekonomik Sürdürülebilirlik

- Doğaya zarar vermeyen, uzun vadeli ekonomik büyüme
- Yeşil yatırımlar ve temiz üretim süreçleri
- Adil ticaret uygulamaları
- İsrafın önlenmesi, kaynak verimliliği

3. Sosyal Sürdürülebilirlik

- Toplumsal eşitlik, adalet ve kapsayıcılık
- Kadınların, gençlerin ve kırılgan grupların güçlendirilmesi
- Sağlık, eğitim ve temel hizmetlere erişimin artırılması
- Kültürel değerlerin korunması

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

- Kavramın mazisi daha eski olmakla birlikte, Çevre özellikle
- 2015 – Birleşmiş Milletler

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile kamuoyu oluşmaya başlamıştır.

- Üç boyutta ve üç ana hedef doğrultusunda 17 Amaç dile getirilmiştir.

Ekonomi ,Sosyal

BM’NİN 17 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI (2015 - 2030)

1. Yoksulluğa Son

Her türlü yoksulluğun her yerde sona erdirilmesi

2. Açlığa Son

Açlığın sona erdirilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilir tarım

3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam

Herkes için her yaşta sağlıklı yaşam ve refahın teşvik edilmesi

4. Nitelikli Eğitim

Kapsayıcı ve eşitlikçi kaliteli eğitimin sağlanması ve yaşam boyu öğrenme fırsatları **5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**

Kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi, her türlü ayrımcılığa son verilmesi

6. Temiz Su ve Sanitasyon

Herkes için suya erişimin ve hijyen koşullarının sağlanması

7. Erişilebilir ve Temiz Enerji

Herkes için uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişim

8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme

Sürdürülebilir ekonomik büyüme, tam istihdam ve insana yakışır iş

9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı

Dayanıklı altyapıların inşası, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşme, inovasyonun teşviki

BM'NİN 17 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI (2015-2030)

10. Eşitsizliklerin Azaltılması

Ülkeler içinde ve arasında eşitsizliklerin azaltılması

11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Şehirlerin ve yerleşim yerlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir olması

12. Sorumlu Üretim ve Tüketim

Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının teşvik edilmesi

13. İklim Eylemi

İklim değışikliği ve etkileriyle mücadele için acil önlem alınması

14. Sudaki Yaşam

Okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı

15. Karasal Yaşam

Karasal ekosistemlerin korunması, ormanların sürdürülebilir yönetimi, çölleşmeyle mücadele

16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar

Barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesi, adalete erişim, hesap verebilir kurumlar

17. Amaçlar İçin Ortaklıklar

Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve küresel iş birliğinin yeniden canlandırılması

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

- Sonuç olarak sürdürülebilirlik ile;
- Gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak
- Ekonomik sistemleri daha adil hale getirmek
- Toplumların daha sağlıklı ve dayanıklı olmasını sağlamak hedeflenmektedir.

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sosyal sürdürülebilirlik;

Bireylerin ve toplulukların sosyal ihtiyaçlarını karşılayarak, adil ve eşit bir toplum oluşturmaya amaçlar.

Temel Unsurlar;

Eşitlik ve Adalet

- Toplumsal cinsiyet eşitliği, etnik ve sosyal gruplar arasında eşit haklar.
- Ayrımcılığın önlenmesi.

Katılım

- Bireylerin ve toplulukların karar alma süreçlerine aktif katılımı.
- Yerel yönetimlerde ve sivil toplum kuruluşlarında katılımcı modeller.

Toplumsal Destek

- Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin erişilebilirliği.
- Yoksullukla mücadele ve sosyal güvenlik sistemlerinin güçlendirilmesi.

Kültürel Çeşitlilik

- Farklı kültürel kimliklerin teşvik edilmesi ve korunması.
- Kültürel mirasın önemi ve korunması.

İnsan Hakları

- Temel insan haklarının korunması ve insan onurunun yüceltilmesi.
- Çocuk hakları, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği.

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

Kadın konusu, toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Kadınların güçlendirilmesi, sosyal sürdürülebilirliğin temel bileşenlerinden biridir.

1. Eşit Haklar ve Fırsatlar

- **Eğitim Erişimi:** Kadınların eğitim olanaklarına eşit erişimi, toplumsal kalkınma için temel bir adımdır.

Eğitim, kadınların iş gücüne katılımını artırır.

- **İstihdam:** Kadınların iş gücüne katılım oranları, ekonomik büyüme ve sosyal gelişim için önemlidir. İş yerlerinde cinsiyet eşitliği sağlanmalıdır.

2. Kadınların Güçlendirilmesi

- **Karar Alma Süreçleri:** Kadınların siyasette ve toplumsal karar alma mekanizmalarında temsili artırılmalıdır. Bu, kadınların ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlar.
- **Girişimcilik Destekleri:** Kadın girişimcilerin desteklenmesi, ekonomik bağımsızlıklarını artırır ve toplumsal refaha katkıda bulunur.

3. Şiddet ve Ayrımcılık

- **Kadına Yönelik Şiddet:** Kadınların toplumsal hayattaki yerini tehdit eden en önemli sorunlardan biridir. Bu durum, sosyal sürdürülebilirliği olumsuz etkiler.
- **Ayrımcılıkla Mücadele:** Kadınların toplumsal ve ekonomik alanlarda yaşadığı ayrımcılığı azaltmak için etkili politikalar geliştirilmelidir.

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

4. Sağlık ve Refah

- **Sağlık Hizmetlerine Erişim:** Kadınların sağlık hizmetlerine ulaşımı, sosyal sürdürülebilirlik için kritik öneme sahiptir. Üreme sağlığı ve maternal sağlık hizmetleri bu kapsamda önemlidir.
- **Psiko-sosyal Destek:** Kadınların ruh sağlığına yönelik destek sistemleri oluşturulmalıdır.

5. Kültürel ve Sosyal Normlar

- **Toplumsal Cinsiyet Roller:** Geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının değiştirilmesi, kadınların toplumsal yaşamda daha aktif roller üstlenmesini sağlar.

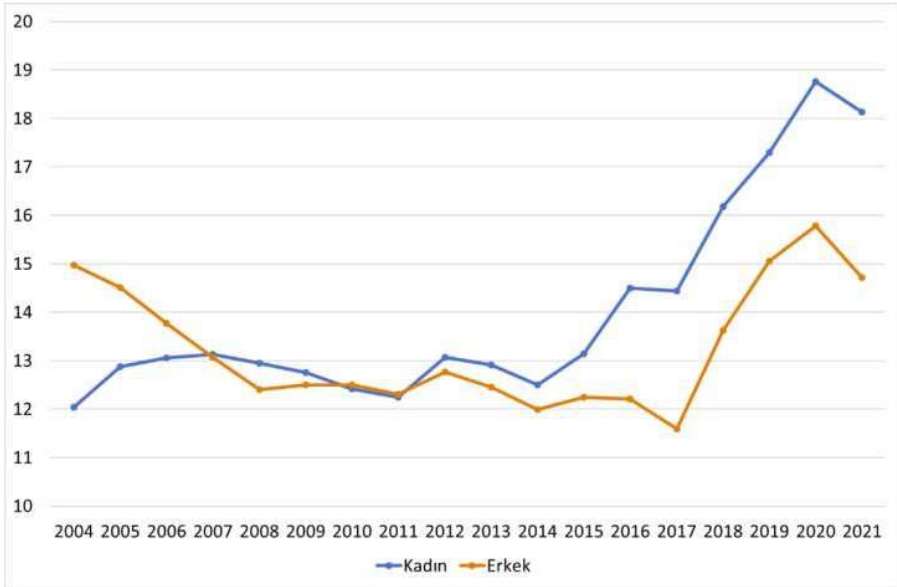
- **Medya ve Temsil:** Kadınların medya ve kültürel temsili, toplumsal algıları dönüştürebilir.

6. Politika ve Stratejiler

- **Kadın Politika Belgeleri:** Hükümetler, kadınların sosyal, ekonomik ve politik haklarını güvence altına alan yasalar ve politikalar geliştirmelidir.

- **Sivil Toplumun Rolü:** Kadın hakları üzerine çalışan sivil toplum kuruluşları, toplumsal değişimin öncüsü olabilir.

şEKİL 7: İSTİHDAM İÇERİSİNDE KAMUNUN PAYI

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAğLAMINDA KADIN

Türkiye’de kamu sektöründe çalışan kadınlara ilişkin güncel ve detaylı

istatistikler sınırlıdır.

Mevcut veriler ışığında genel bir değerlendirme yapıldığında;

- 2024 yılı itibarıyla, kadınların işgücüne katılım oranı %36,7'ye ulaşmıştır. (1)

- Kadınların istihdam oranı ise yaklaşık %32,4 civarındadır. (2)

- Kamuda istihdam; 2004 yılında %21,8 olan pay 2021 yılına gelindiğinde %35,9'a çıkmıştır. (3)

- Ancak!

- Özellikle kamu alanında istihdam eğitim ve sağlık alanındadır.

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

Kadınların üst düzey yönetici pozisyonları;

- Büyükelçiler: %11,6

- Hâkimler: %34,4

-Vali ve genel müdür gibi üst düzey yöneticiler: %9,9

-Türkiye’de kadınların kamu sektöründeki temsiliyeti, genel işgücü piyasasındaki oranlarına kıyasla daha yüksek olsa da, özellikle üst düzey yönetici pozisyonlarında kadınların oranı düşüktür.

-Bölgesel farklılıklar ve sektörel yoğunlaşmalar, kadın istihdamında dikkat edilmesi gereken diğer önemli unsurlardır.

Ülke/Bölge	Kadının Toplumdaki Konumu
Türkiye	Kadınlar siyasette, iş dünyasında, sanatta daha görünür; ancak kırsal alanlarda geleneksel roller hâlâ etkili.
Azerbaycan	Eğitimli kadın oranı yüksek; şehirli kadınlar aktif, ancak ataerkil değerler hâlâ etkili.
Kazakistan - Kırgızistan	Eğitim ve iş gücünde katılım yüksek; fakat sosyal eşitsizlikler sürüyor.
Türkmenistan - Özbekistan	Geleneksel yapı daha baskın; kadının ev içi rolü hâkim. Ancak eğitim seviyesi artıyor.
Uygur Türkleri (Çin)	Kültürel baskı altında; kadınlar ekonomik hayatta aktif ama toplumsal eşitlik sınırlı.
Tatarlar - Başkurtlar (Rusya)	Kadınlar yüksek eğitimli ve toplumsal yaşama katılıyorlar. Geleneksel yapıyla modernlik iç içe.

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

İnternet verileri üzerinden genel görünüş (Bu tarz taramalarda elde edilen veriler aynı zamanda dünyada nasıl görüldüğümüzü de rmektedir):

Ülke / Bölge	Kadın Girişimciliği Profili
Türkiye	Kadın girişimciler en çok KOBİ ve dijital ticaret alanında. KOSGEB, T Girişimciler Kurulu gibi destek mekanizmaları aktif.
Azerbaycan	Kadınlar çoğunlukla el işi, güzellik, moda, eğitim ve danışmanlık gibi girişimcilik yapıyor. Devlet destekli programlar artıyor.
Kazakistan	Kadın girişimciliği Orta Asya'nın en güçlü olduğu ülkelerden. Mikro sistemleri yaygın.
Kırgızistan	Tarım temelli girişimcilik öne çıkıyor. Kadınlar süt ürünleri, bal üretimi
Türkmenistan / Özbekistan	Geleneksel roller daha baskın; ancak özellikle genç kadınlar e-ticare tabanlı girişimlerde artış gösteriyor.
Diaspora (Almanya, Hollanda vb.)	Göçmen Türk kadınları özellikle gıda, moda, el sanatları ve sosyal g

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN
İnternet verileri üzerinden genel görünüş:

Yaygın Kadın Girişimcilik Alanları:

- El Sanatları ve Tekstil (Kilim, dikiş, tasarım)
- Tarım ve Gıda (Organik üretim, yöresel ürünler)
- Güzellik ve Bakım Hizmetleri
- Eğitim ve Danışmanlık
- Dijital Girişimcilik (e-ticaret, sosyal medya pazarlaması, dijital koçluk)

Sosyal Girişimcilik:

- Kadınlar sadece ekonomik değil **sosyal fayda üretme** amacıyla da girişimler
- Kadınlar tarafından kurulan kooperatifler kırsal bölgelerde hem ekonomik k dayanışma aracı.

Yapısal Engeller:

- Finansmana erişim zorluğu
- Aile içi sorumlulukların baskınlığı
- Erkek egemen iş çevrelerinde ciddiye alınmama
- Eğitim ve dijital okuryazarlık eksikliği (özellikle kırsalda)

Kültürel Engeller:

- Geleneksel cinsiyet rolleri ("Kadının yeri evidir" anlayışı)
- Aile içi karar alma süreçlerinde kadının etkisiz bırakılması
- Toplumdan dışlanma korkusu (özellikle küçük yerlerde)

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

İnternet verileri üzerinden genel görünüş:

Türkiye'deki Destekler:

- KOSGEB Kadın Girişimci Destek Programı
- TOBB Kadın Girişimciler Kurulu
- Kadın Kooperatifleri ve Belediyeler aracılığıyla destek projeleri
- TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla Türk dünyasında proje destekleri

Başarı Hikâyelerinden Örnekler:

- Özbekistan'da e-ticaret üzerinden ipek şal satan kadın kooperatifleri
- Kazakistan'da kadınlar tarafından kurulan süt ürünleri markaları
- Türkiye'de yöresel ürünlerle markalaşan kadınlar (örneğin zeytinyağı, lavan)
- Kırgızistan'da bal üretimi yapan kadın birlikleri

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

İnternet verileri üzerinden genel görünüş:

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

- **Kitabi bilgiler ve raporların göz ardı ettikleri:**
- Tarihi bilgilerin geleceğe dair öngörülere destek olma zorunluluğu
- Sürdürülebilirliğin genel doğası ve Türkler
- Kültürün sürdürülebilirliği bağlamında Türk kadınının özellikleri
- Eleştirel düşünce
- Yaratıcı düşünce

- Tüketim alışkanlıkları
- Adil ve insancıl tavır
- Kentleşmeye rağmen doğayla hemhal olma
- Denge merkezli düşünce

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA KADIN

Kaynaklar:

1. <https://franchisemarketturkiye.com/kategori/haberler/genel/kadin-istihdaminda-dikkat-cekici-artist—2024-verileri-ve-2025-beklentileri>
2. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2024-53523>
3. <https://kadingirisimci.gov.tr/media/ffvjlczc/8-t%C3%BCrkiye-de-kad%C4%B1nlar%C4%B1n-i%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BCne-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1.pdf>

OTURUM BAŞKANI Prof.Dr.Meşküre YILMAZ

Değerli katılımcılar şimdide **KAZAKİSTAN’DA SİYASİ SÖYLEMDE KADIN**konulu konuşmasını yapmak üzere Dr.Şule Ertürk ANIKLI Hocamızı kuşmasını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.Buyurun hocam.

KAZAKİSTAN’DA SİYASÎ SÖYLEMDE KADIN

Dr. Şule Ertürk ANIKLI

Kadınların toplumdaki rolü ile beraber siyasetteki yeri hala güncel tartışmaların başında gelmektedir. Bununla birlikte Dünyanın pek çok ülkesinde toplumsal cinsiyet eşitliği çözüm gerektiren en acil konulardan biridir.

Buna Kazakistan özelinde baktığımızda özellikle siyasî söylemdeki yansımaları üzerinde bir değerlendirme yapılması gerektiğinde, Kazakistan’da kadının özellikle siyasî söylemdeki yansımaları açısından birkaç başlık altında değerlendirilebilir. Yakın dönem 19. yüzyılda Kazak aydınlarının kadının toplumdaki yerini belirlemeye yönelik faaliyetleri ve bağımsızlık sonrası dönem olmak üzere kabaca tasnif edilebilir.

Türk Dünyasında ve daha özelde Türkistan’ da göçebe sosyal yapının (tarihi deneyimleriyle), bugünkü toplumsal yapıya yansıdığı görülmektedir ve bu literatürde göçebe kültürü denilen aynı zamanda, adaleti ve eşitliği önceleyen Türk töresinin şekillendirdiği bir gelenekle şekillenmiştir. Bu gelenek; kadın- erkek ikili ayrımı olmayan, her konuda ikilemden uzak ontolojik olarak birliğe dayalı “varlık anlayışıyla” kadın-erkek fark etmeksizin her birinin tezahür olduğu ve birbirini tamamladığı “ve yine türemek fiiliyle bağlantılı olarak Türeyiş kanunlarına gönderme yaparak, bu türeyişi devam ettiren de ve daha çok merhamet eden bu

ontolojik bakışla şekillenmiş olan Türk dilinde, “rahim” sıfatına istinaden kodla rahmi taşıyan kadındır, Umay’dır. Tüm Türk dünyasında kadın meselesine töre merkezli bakıldığına sınıflı yapının olmayışı açısından da değerlendirilmelidir. Bu, neden Türk kadını diğer doğulu kadınlardan daha özgür ve değerli olmuş, saygı görmüştür sorusunun da cevabını vermektedir.

Kazakistan’da siyasî söylemde kadın konusu; Kazakistan’da tarihsel ve kültürel bağlamda kadınların sosyal ve politik rolü, ülkedeki kadın hakları ile ilgili devlet politikaları ve reformlar, siyasî söylemde kadın başlıkları altında özetlenebilir.

1.Kazakistan’da Tarihsel ve Kültürel Bağlamda Kadınların Sosyal ve Politik Rolüne Genel Bakış

Kazak Türklerinin geleneksel töresi olan *jeti jargı* (yedi yargıda) kadınların hakları korunmuştur. Marco Polo ve bu coğrafya üzerine çalışmalar yürütmüş olan diğer araştırmacılar, sonraki döneme dair kadınların rolünün, bariz erkek egemenliğine rağmen nispeten yüksek olduğunu ifade etmişler, Kazak kadınlarının her zaman deve ve ata bindiklerini, atlı kadınların olduğu hatta binicilik konusunda erkeklerden aşağı olmadıklarını, köyün savunmasına katılmaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir.

Ziya Gökalp’in de belirttiği gibi, bozkırda yoldaş, hanın danışmanı, ebeveyn ve dahi savaşçı kadın gibi kadınlar, kadın, erkek fark etmeksizin, statüsü ve prestiji, bir kabileye, bir cüz’e ait olma ve ayrıca mülk ve siyasî yapıdaki konuma göre belirlenmiştir. İslam öncesi Türkler arasında, kadınlar soyluların, kurultayların toplantılarına katılma hakkına

sahip olup kağan eşi hatun ile birlikte karar almıştır. Ayrıca Kazakların eşleri, hiçbir koşulda onlardan devredilemez mallara sahip olmuşlardır. Göçebeler arasında kadınların bu yüksek konumu hakkındaki görüş, daha birçok araştırmacının çalışmalarında doğrulanmıştır. Kadına karşı saygılı tutum, antik göçebe kültürünün karakteristiği kabul edilirken, pek çok Rus araştırmacı ve dahi bu coğrafyaya dair seyahatname notlarıyla da doğrulamıştır. Bununla birlikte günümüzde Prof. Dr. Mualla Uydu Yücel'in Türk tarihinde kadına dair çalışmaları geçmişte Türk kadının konumunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Aynı zamanda sözlü kültür ürünlerimiz, özellikle Dede Korkut Kitabı'nda annelerin, eşlerin güçlü kadın karakterine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların bu tarihsel rolleri ve bu gelenek içindeki yeri bugüne de etki etmektedir. Kadınların hem toplumsal hem de siyasetteki yerinin, tüm toplumsal değişimlerden etkilenmesine rağmen bugün nasıl olduğunu anlamanın yollarından biri temsil oranlarına ve kadına dair üretilen söylemlere bakmaktır.

Ülkedeki veriler 2022 yılında kadınların nüfustaki oranı %51,43 ile ülke nüfusunun yarısını oluşturduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kazakistan'da kadınların siyasette temsil oranı şu şekildedir:

<u>Kategori</u>	<u>Kadın Oranı</u>
<u>(%)</u>	
Ulusal Parlamentoda Kadın Sandalyeleri	%
18.4	
Kadın Bakanlar ve Kabinedeki Kadın Oranı	% 14.8
Kamu Yönetiminde Üst Düzey Kadın Oranı	%

Bu da kadınların yönetici olma potansiyeli taşımalarına rağmen karar alma mekanizmasında üst yönetimde daha az fırsat verildiği şeklinde de yorumlanabilir.

Kazakistan bağımsızlığını kazandığından bu yana toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin pek çok belge kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Çağdaş Kazakistan toplumunda cinsiyet politikasının uygulanması devlet politikasının bir parçasıdır. Ülkede 21. yüzyılda modern kadın imajı “eğitimli ve erkeklerle eşit şartlarda çalışabilen” olarak görülmektedir.

2. Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kadın Hakları ile İlgili Devlet Politikaları ve Reformlar

Kazakistan da kadınların seçme ve seçilme hakkı 1942’te Sovyet yönetimi döneminde gerçekleşmiş, 1993 yılındaki Bağımsız Kazakistan’ın ilk anayasası ile onaylanmıştır. Parlamente’ye giren ilk kadın ise 1990 yılında seçilmiştir. Kazakistan’da kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik temel yasal mevzuat 1993 tarihli Anayasadır. 1995’te Cumhurbaşkanı’na bağlı “Aile, Kadın ve Demografi Politikası Konseyi” kurulmuştur. Pekin Platformu gerekliliklerini dikkate alarak, Kazakistan Cumhuriyeti’nde kadınların durumunun iyileştirilmesine yönelik ilk ulusal programı geliştirilmiş ve 27 Kasım 2003’te “Toplumsal Cinsiyet” kavramını onaylamıştır.

8 Aralık 2009’da kadın ve erkekler için eşit haklar ve eşit fırsatlara ilişkin devlet garantisi sağlamak amacıyla, kamusal yaşamda cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik karar alınmıştır. Bununla birlikte “Kadın ve

Erkeklere Eşit Hak ve Fırsat Eşitliği Devlet Garantisi Kanunu” cinsiyet politikasında temel ulusal düzenleme olarak oluşturulmuştur (UN Women 2020).

2012'de ise Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, "Kazakistan 2050" stratejisini duyurduğu konuşmasında eşit cinsiyet hakları ve fırsatlarının önemini vurgulamıştır Kazakistan'da kadına yönelik sosyal politikaların temelini oluşturan en önemli stratejik belge kabul edilen “2050 Stratejisi” olup devletin bu konudaki izleyeceği politika anlayışı ortaya koymuştur. Kazakistanlı kızların kaliteli eğitim alabilmeleri, iyi işlere sahip olabilmeleri ve bağımsız olabilmeleri için tüm koşulların yaratılmasının gerekliliği ile birlikte “Banka kartı sahibi olabilmeleri, araba kullanabilmeleri, kariyer sahibi olabilmeleri, moda uygun olabilmeleri, kültüre yabancı olan kıyafetler giymemelerine dair ifadeler yer almıştır. “Kadınlara -annelere, eşlere, kızlara- karşı sarsılmaz saygıyı yeniden tesis etmenin gerekliliği” kadını meta olarak gören anlayışı kesinlikle yasaklaması, devletin, bekar annelere çocuk büyütmeye konusunda yardımcı olması, kadınlar için esnek çalışma düzenlemeleri ve onların evden çalışabilecekleri koşulların sağlanması, kadınların özellikle yerel düzeyde devlet ve kamu yönetimine aktif olarak dahil edilmesinin önemine değinilmiştir. Onların iş yeri açıp faaliyette bulunabilmeleri için uygun şartların yaratılması önemlidir. “Kazakistan’ın 2050 Strateji” kadınların toplumda sosyal ve siyasî yaşamdaki rollerinin iyileştirilmesi açısından dikkat çekicidir.

Kazakistan, toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşviki ve kadınların güçlendirilmesi konusunda önemli ilerlemeler kaydederken, kadın

haklarının korunması ve güçlendirilmesini amaçlayan önemli uluslararası anlaşmalara taraf olmuştur. Mevcut Devlet Başkanı K. Tokayev'in 2020 parlamento seçimleri öncesinde ilk kez parti listelerinde kadın ve gençler için %30 kotası getirilmesini emretmesi ve devlet katılımı olan şirketlerin yönetim organlarında kadın oranının yüzde 30'a çıkarılmasını zorunlu hale getirecek bir düzenleme getirilmesini önermiştir. Ülke, 2021 yılında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma taahhüdünde bulunmuş ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti sona erdirmek ve ekonomik adaleti ve hakları teşvik etmek için eylem koalisyonlarına katılmıştır. Kazakistan, 2022 yılında Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nde 15 sıra yükselmiştir. Ülkede “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” ve “Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu” da dahil olmak üzere önemli uluslararası belgeler onaylanmıştır. Ayrıca 16 Haziran 2024'te kadın ve çocukların korunmasını güçlendirmeyi amaçlayan bir yasa yürürlüğe girmiştir. Tüm bunlara rağmen Dünya ekonomik formunun 2024 Küresel Cinsiyet eşitsizliği Endeksi'ne göre; 146 ülke içinde Kazakistan 62. sırada ve siyasî ve ekonomik yetkilendirme, özellikle karar alma pozisyonlarında erişimin önünde engeller olduğu yönündedir.

3. Kazakistan'da Siyasî Söylemde Kadın

Kazakistan'ın kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Nur Otan Partisi'nin 16 Kasım 2012' deki Gençlik Kongresi'nde yaptığı konuşması:

“Biz İslamı resmi din olarak kabul ediyor ve gurur duyuyoruz. Müslümanlığın geleceğini destekliyoruz. Kendi yolumuz var, diğer Müslüman devletlere ve yaşama biçimlerine saygımız sonsuz, fakat biz

Arap değiliz. Biz göçebe ve Türk halkız Araplar gibi kızlarımızı dini ve kültürel baskılarla orta asırdaki gibi evlere kapatarak bunu Müslüman devlet imajı olarak kullanamayız. Onlara çarşaf giydirerek evlere hapsedmek bizim yolumuz değildir. Tekrarlıyorum, herkese saygımız sonsuz fakat giyim kuşam insanların kendi özelindedir. Nasıl giyineceklerini kendileri bilirler. Biz göçebe halkız, atın üstündeki Kazağız, göçebe hayatında at üzerinde bugünlere kadar kadın-erkek ayrımı yapmadan geldi. Kadınlarımız erlerinin yanında ya da ardında değil, aksine önünde yürüdü.” (Nursultan Nazarbayev, 16.11.2012)

Kazakistan’ın kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev özellikle Müslümanlığı sahiplenirken Türk oldukları vurgusuyla, Arap kültüründen farklılığı ön plana çıkarmıştır. Tarihte kültürün de gereği olarak kadın erkek ayrımı olmadığını hatırlatmış ve kadınlara baskı yapılamayacağını net bir dille ifade etmiştir. Diğer Müslüman milletlerden farklı olduğunu ifade ederken kadınların giyimi konusunda da laik bireysel özgürlük anlayışını desteklediği görülmektedir. N. Nazarbayev, tarihsel mirası öne çıkarırken, göçebe kimliğinde Türklüğe kimliğin merkezinde yer vermiştir. Bu konuda halkın kolektif hafızasını diriltmeye dönük söylem oluşturmuştur. Retorik olarak aynı dine sahip olunmasına rağmen gelenek farklılığıyla Arap kültürü ile biz-onlar ikiliği karşılaştırmalı olarak sunulmuş, biz vurgusuyla millî kimlik pekiştirilmiş, “at” ve “göçebe” gibi tarihsel imgelerle kolektif hafızadaki kadın imajını ve hakları hatırlatan söylem alanı yaratılmıştır.

Kazakistan’ın mevcut Devlet Başkanı Kasım Jomart Tokayev’in 20 Şubat 2025’te düzenlenen Cumhurbaşkanlığı Gençlik Personeli Yedek

Forumu'nda :

"Devlet aygıtında kadınların payı neredeyse yüzde 55'e ulaşmış olmasına rağmen, bu rakam yönetim kadrosunda yüzde 39'u geçmiyor. Kendi deneyimimden bildiğim kadarıyla kadınların hizmete dahil edilmesi gerekiyor. Öncelikle erkekler alınmasınlar, kadınlar işlerinde çok dikkatli ve titizler. Erkeklerle karşılaştırıldığında, yolsuzluk uygulamalarına daha az eğilimliler. Yolsuzlukla Mücadele Ajansı'nın istatistikleri bunu gösteriyor. Siyasî yetkililer anlamında da önemli bir eşitsizlik var. Aralarındaki kadın sayısı yüzde 10'dan az. Ayrıca, memuriyetteki gençlerin oranında da bir eşitsizlik var. Kamu hizmetindeki kadın, genç ve engelli insanların sayısı artırılmalı onlara, özellikle liderlikte, mümkün olduğunca çok hizmet etme fırsatı vermek en iyisidir" şeklinde açıklamada bulunmuştur.

K. J. Tokayev'in ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitliğinin durumuna dair değerlendirmenin de bulunduğu bu konuşmasında ülkede kamuda kadın temsiliinin durumunu ortaya koyarken devlet lider olarak özeleştiriyi de barındırmakta ve kurumsal cinsiyet eşitsizliğine de değinmektedir. Kadınların nitelik açısından olumlu yönleri vurgulanırken "kendi deneyiminden bildiğim kadarıyla" ifadesiyle deneyimlerine dayalı bir meşrulaştırma sağlamıştır.

K. J. Tokayev 7 Mart 2025 tarihli Kadınlar Günü konuşmasında şunları ifade etmiştir: *"Dünya Kadınlar Günü'nü içtenlikle kutluyorum! Bu bayram gerçekten güzelliğin bir tecellisi. Çünkü kadının ruhu her zaman güzelliğe yakındır. Güzellerimiz dünyaya sevgiyle bakıyor ve etraflarına iyilik yayıyorlar. "Kadın bir eliyle beşiği sallar, öbür eliyle dünyayı sallar"*

sözü boşuna söylenmemiştir. Kadın ailenin ışığı, milletin kıvılcımıdır. Anne, hayatın ve bereketin kaynağıdır, insanlıktaki bütün iyiliklerin kaynağıdır. Bir annenin sıcacık kucacı ve sınırsız sevgisi her eve sıcaklık getirir. Geleneklerimizin, anadilimizin günümüze kadar ulaşabilmesinin en önemli nedeni annelerimizdir. Hayatın anlamı ve varoluşun güzelliği sensin! Bu nedenle bu bayramda tüm erkekler ve kadınlara ize en iyi dileklerini ve sevgilerini iletiyor. Bunlardan biri de Devlet Başkanı olarak kadınlara yönelik dileklerimi ve sözlerimi dile getirmektir. Halkımız arasında yiğitlik ve vatanseverlik bayrağını yükseklerde tutan pek çok güzel kadın var. İsimleri milletimizin tarihine altın harflerle yazılmıştır. Tumar ve Bopay, Domalak, Zere ve Ulpan, Aliya, Manşuk ve Hivaz gibi yiğit kızlarımızın isimleri millî hafızamızdadır. Zekâ ve cesareti, bilgelik bir arada barındıran Kazak kadınının takipçisi olarak adlandırılabilirsiniz. Kadınlar zor zamanlarda yılmadan çalıştılar, vatanımızın büyümesine ve refahına aktif olarak katkıda bulundular. Bir neslin yetiştirilmesi bir milletin yetiştirilmesidir. Bugün sizler, berrak zihinli, hür düşünceli bir nesil yetiştiriyor, Anavatanımızın refahına önemli katkılarda bulunuyorsunuz. Kadınlarımız ve kızlarımız Kazakistan'ın çeşitli alanlardaki başarısına büyük katkılarda bulundular.”

Geleneksel ve modern anlayışın bir arada olduğu bu siyasî kutlama mesajında K. J. Tokayev konuşmasının başında “Kadın bir eliyle beşiği sallar, öbür eliyle dünyayı sallar” sözüne yer vererek kadınlara dair olan inançta geleneksel onay sağlanmış ve kadının anne vasfı ile birlikte gücüne işaret etmiştir. Konuşmada; Kadın "güzelliğin tecellisi", "iyilik

kaynağı", "hayatın anlamı" gibi metaforlarla idealize edilerek kadınlar yüceltilmiştir. Kadınların ima yoluyla “nesli yetiştirenler” olduğu hatırlatılmış. Kadın kimliği çoğu yerde anne rolüyle ilişkilendirilmiş, tarihteki yiğit Kazak kadınlarının isimlerinin hatırlatmasıyla kadınlarda millî bilinç oluşturulmaya çalışılırken kadın hem geleneklerin taşıyıcısı hem de çağdaş kalkınmanın aktörü olarak tanımlanmıştır. Kadının “ailenin ışığı, milletin kıvılcımı” olduğu, “varoluşun güzelliği” gibi aşırı övgü ifadeleriyle, kadınlara değer verildiği mesajını verilirken aynı zamanda idealize edilmiş bir kadın rolü ve toplum için öneminin altı çizilmiştir. Aynı zamanda hem aile için hem millet için önemine işaret edilmiştir. Nazarbayev’in siyasetinde olduğu gibi ülkedeki kadın meselesinde geleneğe bağlı modernleşme vurgulanmıştır.

Sonuç

Kazakistan’da ulus devletleşme süreci ve modernleşme hedefinde cinsiyet politikasına da önem verilmiş ve toplumsal cinsiyet politikalarında kadının istihdamını artırmak hedeflenmiştir. Özellikle 2021 yılında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma taahhüdünde bulunulmuş ve ülke toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti sona erdirmek ve ekonomik adaleti ve hakları teşvik etmek için eylem koalisyonlarına katılmıştır. Cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi alanında pek çok reformun gerçekleştirildiği Kazakistan, 2022 yılında Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi’nde 15 sıra yükselmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirme ve kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırma politikasını sistematik olarak sürdürmekte olup bu konudaki aksaklıkların iktidar tarafından bilindiği ve halka paylaşıldığı böylece bu konuda açık siyaseti

tercih ettiği gör÷lmektedir. Kazakistan'da kadınların gelecekteki siyasî temsili, kadın haklarının daha ileriye taşınması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına atılması gereken adımlar tartışılabilir.

Ülkede toplumsal cinsiyet rolünde siyasî söylemlerde kadınlar; annelik ve eşlik görevleri dışında hayatın bütün alanlarında ikinci derecede rol almaları bazı alanlarda ise hiç varlık gösterememiş olmaları dolayısıyla siyasî bilincin bu söylemlerinden farklı olarak ataerkil toplum yapısında devam ettiği gör÷lmektedir. Kadınların siyasî söylemde “anne ve ailenin devamlılığını sağlayan” imajı muhafaza edilirken, ülkede genel olarak “anne imajı”na liberalleşmedeki modern kadın imajının eklendiğini görmek mümkündür. Genel olarak siyasî söylemde ayırım olmadan kadınlara dair olumlu ifadeler ön plana çıkmıştır.

KAYNAKLAR

AYTPAYEVA, S. “Ayel quqıǵı bastı nazarda boluvı kerek”, <https://abai.kz/post/47830>.

BAŞER, S. (2019) Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre, Post Yayın, İstanbul.

KAGAZBEKOVA, S. B. (2020) Rahipova, S.S. vd. “Kazırgı Aleuvmettik Gumanitarlıq Ğılımdardaǵı Genderlik Qatınastardı Analizdeuv” Nur Mubarak Egipet İslam Madeniyeti Universiteti, Filosofiya, Madeniyettanuv, sayasattanuv seriyası, No:3 (73), Almatı.

KLAVEREN, M., vd. (2010) An Overview of Women’s Work and Employment in Kazakhstan Decisions for Life MDG3 Project Country Report No. 10, Amsterdam.

SELÇUK, H. (2014) Türk Tarihinde Kadın ve Savaş, Çizgi Yayınevi.

ÖZSOY, D. (2023) “Kazakistan ve Türkiye’nin Kadına Yönelik Sosyal Politikalarının Uluslararası Endekslere Göre Karşılaştırılması (1991-2021)”, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 13-38.

UYDU YÜCEL, M. (2004) *Bozkırın Asenaları: Türk Tarihinde Kadın Liderler*, Timaş Yayınları.

